

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta
Ústav dějin křesťanského umění
Dějiny křesťanského umění

Zuzana Urbánková

Poutní kaple na Skalce u Mníšku pod Brdy

bakalářská práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Ing. Jan Royt

2007

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vykonala samostatně
s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 26.7.2007

Zuzana Urbánková

Na tomto místě chci především poděkovat za veškerou odbornou pomoc při zpracování předkládané práce vedoucímu mé bakalářské práce panu prof. PhDr. Ing. Janu Roytovi.

Panu PhDr. Zdeňku Dragounovi děkuji za pomoc s vyhledáním stavebně historických průzkumů.

Své mamince za korekturu tohoto textu.

Velké poděkování také patří mé rodině a mým nejbližším přátelům za jejich stálou podporu při mém studiu.

OBSAH

1	ÚVOD	5
2	PŘEHLED LITERATURY	6
3	MNÍŠEK POD BRDY.....	10
4	POUTNÍ AREÁL NA SKALCE U MNÍŠKU POD BRDY.....	12
	4.1 Zakladatelský rod Engelflussů.....	13
	4.2 Hraběnka Čejková z Olbramovic.....	15
	4.3 Historie poutního místa na Skalce	17
	4.3.1 Žalostný stav Skalky v druhé polovině 20. století	22
	4.4 Stavební historie poutního areálu	25
	4.4.1 První stavební etapa.....	25
	4.4.2 Druhá stavební etapa.....	26
5	POUTNÍ KAPLE SV. MÁŘÍ MAGDALÉNY	28
	5.1 Dientzenhoferova údajná cesta do jižní Francie.....	28
	5.2 Architektonický rozbor.....	31
	5.2.1 Exteriér.....	31
	5.2.2 Interiér.....	34
	5.3 Zařízení kaple.....	36
6	ZÁVĚR.....	42
7	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	45
8	SEZNAM VYOBRAZENÍ.....	49
9	OBRAZOVÁ PŘÍLOHA.....	54
10	ANGLICKÁ ANOTACE.....	89

1 ÚVOD

V mírné kotlině 25 kilometrů od Prahy, v malebné a romantické krajině se rozkládá městečko Mníšek pod Brdy, známé svým zámekem, dějištěm knih o Kájovi Maříkovi, ale také poutním kostelíkem na Skalce, jehož si každý návštěvník jistě všimne, neboť na skále nad Mníškem září v brdských lesích jako maják.

Z Mníšku vede směrem ke Skalce stará lipová alej, končící na úpatí kopce [1]. Skalecký areál tvoří několik budov, z nichž nejvýznamnější je kaple sv. Máří Magdalény[2], postavená věhlasným barokním stavitelem Kryštofem Dientzenhoferem na konci 17. století. Od kaple vede vzhůru směrem k brdským hřebenům a zády k Mníšku křížová cesta tvořená kapličkami. Spolu s lipovou alejí pod kopcem pak tvoří působivou linii.

Při mé první návštěvě Skalky na mě kostelík udělal veliký dojem, nikdy jsem dosud nenavštívila kapli s interiérem ztvárněným jako krápníková jeskyně. Zaujalo mě, že je uvnitř tak poničená a nejen na fasádě nese známky sesuvu půdy. Chtěla jsem se dozvědět více o jejím původním vzhledu a výzdobě, ale i osudu. Při prvním seznamování se s literaturou týkající se tohoto komplexu jsem viděla několik fotografií téměř zřícených staveb bez střech, často jen se zbytky obvodových zdí, jimiž prorůstaly náletové dřeviny a vysoké bolševníky. Později jsem si uvědomila, že nebýt jen opravdu několika málo lidí, kteří se nakonec zasadili o záchranu areálu předem určeného ke zkáze, o tuto významnou památku bychom přišli.

Kladu si za cíl se nejprve krátce věnovat historii Mníšku pod Brdy, posléze také tohoto areálu a jeho zakladatelům. Původně jsem se chtěla zabývat jen kaplí sv. Máří Magdalény, je však nutné se zmínit i o ostatních budovách, které jsou nedílnou součástí areálu a které dotvářejí celkový charakter tohoto místa.

Stěžejní částí mé práce by měl být popis výzdoby kaple sv. Máří Magdaleny, jejího ikonografického programu, ale také její stručný architektonický rozbor, neboť se jedná o stavbu věhlasného stavitele. Neměla bych opomenout ani cestu Dientzenhoferovu do jižní Francie poblíž Marseille, odkud si přivezl plány zdejší svatyně Máří Magdalény a podle níž měla být tato malá skalecká kaple postavena. Jihofrancouzská jeskyně je badateli situována na poměrně odlišná místa, proto bych se ráda dopracovala její nejpravděpodobnější polohy. Krátce bych se na závěr chtěla také zmínit o dnešním stavu památek, neboť muselo dát velikou práci je 'vzkřísit z mrtvých'.

2 PŘEHLED LITERATURY

Literatury týkající se samotného poutního areálu na Skalce není příliš mnoho, ještě méně pak té, která se věnuje jen kapli sv. Máří Magdalény. Ale zmínek o této památce je v mnohých publikacích poměrně hodně. Některé nejsou příliš obsáhlé a pro nás něčím význačné. Často mají podobný obsah jako knížky starší, neboť z nich autoři čerpali. Existují však kvalitní studie, kratší vědecké stati v různých sbornících a časopisech.

Nejstarší článek pojednávající o Skalce, který se nám podařilo dohledat, je od Jana Přibíka¹ z roku 1835. Jsou v něm zaznamenány nejen důležité informace, které se již z novější literatury vytratily, např. o inventáři kostela z roku 1693, tedy z doby jeho založení, ale i důvodech založení, osobním vztahu autora ke Skalce aj. Další, jen o několik desetiletí mladší článek od Jana Borovičky², je rozdělen do několika čísel Pražských novin a z tohoto důvodu se hůře dohledává. Dává však již důležité odkazy na prameny, z nichž čerpal. Např. na Mníšeckou zámeckou památnou knihu.

Problematikou pramenů, z nichž mnozí autoři čerpali, se zabýval Jan Royt³. Dohledal, že starší odkazy na Pamětní knihu mníšeckého kláštera jsou chybné, neboť se nejedná ve skutečnosti o Mníšek, ale o minoritský klášter ve Stříbře. Chyba vznikla překladem z latiny. Zjistil také, že Pamětní kniha mníšecké fary z let 1826–1839 se musela opírat o ještě starší pramen, jímž byla pravděpodobně Pamětní kniha kláštera na Skalce z let 1758–1925, kterou ale Jaromír Neumann⁴ považuje za již ztracenou. Jan Royt se též domnívá, že nejstarším pramenem mohla být Pamětní kniha Serváce Engela z Engelflussu, z níž našel výpisky v archivu mníšecké fary.

Jedním z nejznámějších autorů věnujících se Skalce a městu Mníšku byl Josef Vávra⁵. Vděčíme mu za popis zvonů původně umístěných ve věži kostela, popis interiéru kostela a ostatních budov, jejich historii apod. Druhým nejznámějším a pro nás nejpřínosnějším mužem, superiorem na Skalce, byl Ladislav Stojdl⁶. Protože na Skalce přímo žil a viděl postupně krásný areál chátrat, snažil se o jeho záchranu vzbuzením povědomí o tomto poutním místě v širokém okolí. Napsal pro poutníky

¹ PŘIBÍK Jan: Skalka. Příspěvek k polohopisu – z deníku mého, in: Květy 2 (1835) 406–408.

² BOROVIČKA Jan: Skalka neb vrch sv. Máří Majdaleny u Mníšku. Polohopisní nástin, in: Pražské noviny 126–134 (1860) [nestr.].

³ ROYT Jan: Poutní kaple na Skalce – Dílo Kryštofa Dientzenhofera, in: Umění 37, 1989, 498–505.

⁴ NEUMANN Jaromír: Petr Brandl. 1668–1735. Úvodní studie a katalog děl, Praha 1968, 42.

⁵ VÁVRA Josef: Historické paměti bývalého panství mníšeckého a kláštera sv. Maří Magdaleny na Skalce. S dvěma rodokmeny, Praha 1899.

⁶ STOJDL Ladislav: Skalka u Mníšku. Její památky a dějiny, Praha 1924.

lákavého průvodce, knížku, která se jako první věnovala celá tomuto areálu (a je dosud jedinou), čítající asi 70 stran s nesmírně důležitými prvními 33 fotografiemi zachycujícími podobu památek a hlavně jejich vnitřní výzdobu.

A poslední velkou osobností věnující se nejen dějinám Mníšku, ale i místním rodákům, Skalce a krásám míst podbrdského kraje, které byly za komunistického režimu záměrně ničeny, byl mníšecký rodák a řevnický knihtiskař Jan Šťastný⁷. Název jeho knihy 'Městečko pod Skalkou' se vryl navždy do tohoto místa. Kniha byla však vydána jen v poměrně malém nákladu a byla již dopředu rozprodána. V roce 2003 k 310. výročí založení Skalky tato kniha vyšla i na CD doplněná naskenovaným vydáním knihy Ladislava Stojdla, autobiografií autora, novými fotografiemi, různými písněmi, a je stále aktualizována na jejích internetových stránkách⁸.

Z novějších prací bychom měli vyzdvihnout dva stavebně historické průzkumy, především ten starší, provedený Mojmírem Horynou a O. Novosadovou⁹ z roku 1978, který obsahuje jak dějiny objektů, tak prameny, plány, literaturu, architektonické rozbory jednotlivých staveb, jejich stavební historii, uměleckohistorické zhodnocení, ale také pokyny pro asanaci a rekonstrukci objektů. Jednou z nejpřínosnějších částí je i obsáhlá fotodokumentace žalostného stavu památek, spíše rozvalin, které z nich zbyly. Škoda jen, že je tato práce nepublikovaným strojopisem, který se obtížně shání a je pouze, pokud je nám známo, v jediném exempláři v archivu Národního památkového ústavu v ústředním odborném pracovišti středních Čech v Praze. Druhý Stavebně historický průzkum vypracoval kolektiv autorů¹⁰ v letech 1994–1995 a týká se především jediné stavby - kláštera. Je to však také nepublikovaný strojopis, uložený na témže místě jako výše zmiňovaný.

Mezi důležité články, stati ve sbornících, časopisech apod., patří studie Jana Royta o poutní kapli sv. Máří Magdalény na Skalce, především jejím zaměřením se na interiér kaple a její výzdobu, na problematiku cesty Kryštofa Dientzenhofera na jih Francie a studium pramenů. Tato studie bude pro nás v této práci stěžejní.

⁷ ŠŤASTNÝ Jan: Městečko pod Skalkou, Řevnice: náklad vlastní, 1948.

⁸ <http://www.mesteckopodskalkou.com>.

⁹ HORYNA M[ojmír]/NOVOSADOVÁ O.: Mníšek pod Brdy – Skalka. Kostel sv. Máří Magdaleny a býv. františkánský klášter, Stavebně historický průzkum, NPÚ, archiv ú.o.p. středních Čech v Praze, arch. č. 116, nepublikovaný strojopis, 1978.

¹⁰ HANZLÍKOVÁ Hana/JELENOVÁ Eva/VRÁNA Radim/VOMELA Jindřich: Mníšek pod Brdy. Poutní areál Skalka. Stavba č. III – Klášter, Stavebně historický průzkum. Prohloubený průzkum a nálezořová situace při stavebních pracích, NPÚ, archiv ú.o.p. středních Čech v Praze, arch. č. 476, nepublikovaný strojopis, 1994–1995.

Mojmír Horyna se věnoval, podobně jako Jan Royt, pro nás důležité cestě Kryštofa Dientzenhofera do jižní Francie. Dočteme se o ní v jeho známé publikaci Dientzenhoferové¹¹, ale i v publikaci nedávno vyšlé (v roce 2005), která se věnuje pouze osobě Kryštofa Dientzenhofera¹² a jeho cestou se zabývá více do hloubky a odkazuje nás na další důležité studie od jiných autorů.

Článek od Jaromíra Neumanna vydaný v úvodní studii a katalogu děl k výstavě Petra Brandla v Praze pojednává o obraze od tohoto umělce umístěném původně na stropě refektáře v klášteře na Skalce, který musel být kvůli špatnému stavu v polovině padesátých let 20. století přenesen na plátno, neboť hrozilo zřícení stropu. O záchraně tohoto Brandlova obrazu podávají zprávu Vlasta Dvořáková a J.A. Král¹³. Píší o celém postupu a průběhu restaurátorských prací, doplněných fotodokumentací, což je nejen pro odborníka velmi obohacující.

O záchraně kostelíka sv. Máří Magdalény na Skalce psal Vojtěch Láska v roce 1996 v časopise Zprávy památkové péče. Píše o dolování, o období komunistického režimu, který záměrně nechal památky chátrat a odnětím střech se snažil uspišit tento proces. O postojích tehdejší památkové péče a nakonec šťastnějších zvratech, které vedly k záchraně areálu. Tento článek obsahuje zajímavý plán schematického řezu svahem pod areálem Skalky se zakreslenými ložisky železné rudy a vyrubanými prostory.

Bylo vydáno mnoho průvodců po poutních místech v Čechách, z nichž jmenujme jen několik jejich autorů: Košnář¹⁴, Kubišta¹⁵, Němec¹⁶, Dibelková¹⁷, Boháč¹⁸.

Nedávno vyšla také jakási souborná kniha o Mníšku, jeho historii, lidech, kultuře, zvycích a přírodě, napsaná kolektivem autorů¹⁹, která je též celá přístupná na internetu²⁰.

¹¹ HORYNA Mojmír/KUČERA Jaroslav: Dientzenhoferové, Praha: Akropolis, 1998.

¹² HORYNA Mojmír/UHER Vladimír: Kryštof Dientzenhofer (1655–1722). K 350. výročí narození génia českého baroka, Praha: Národní památkový ústav, 2005.

¹³ DVOŘÁKOVÁ Vlasta/KRÁL J. A.: Záchrana Brandlova nástropního obrazu na Skalce u Mníšku, in: Zprávy památkové péče 1, roč. 15, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955.

¹⁴ KOŠNÁŘ Julius: Poutnická místa a památné svatyně v Čechách, Praha: Nakladatelství V. Kotrba, 1903.

¹⁵ KUBIŠTA Antonín: Skalka-Mníšek, in: Z Prahy do Plzně 1, Kőrbrův průvodce, Praha 1912.

¹⁶ NĚMEC Jan/SOUKUP Vladimír: Výlety do okolí Prahy, Praha: Panorama, 1989.

¹⁷ DIBELKOVÁ Irena: Navštivte... Poutní místa v Čechách, Praha: Olympia a.s., 2004.

¹⁸ BOHÁČ Zdeněk: Poutní místa v Čechách, Praha: Nakladatelství Debora, 1995.

¹⁹ BALKOVÁ Jarmila (a kol.): Mníšek pod Brdy. Historie, příroda, lidé, Mníšek pod Brdy: Rorejs, 2002.

²⁰ http://www.rorejs.mnisek.cz/mnisek_knizka.pdf.

Ještě je třeba zmínit Josefa Čáku, malíře, spisovatele, skauta a heraldika z Příbrami, milovníka podbrdského kraje, o němž vydal několik publikací²¹ a v nichž je vždy Skalka několika stranami zastoupena a doplněna jeho vlastními kresbami.

²¹ ČÁKA Jan: Po Brdech se chodí pěšky, Praha: Středočeské nakladatelství a knihkupectví, 1969.
ČÁKA Jan: Podbrdskem od městečka k městu, druhé vydání, Praha, Litomyšl: Paseka, 2001.
ČÁKA Jan: Toulání po Brdech. Souhrnné vydání knih Po Brdech se chodí pěšky a Brdské toulání, Praha: Mladá Fronta, 1999.

3 MNÍŠEK POD BRDY

Dějiny Skalky jsou úzce spjaty s historií Mníšku.

Mníšek, starobylé městečko ležící dva kilometry jižně od Skalky a 27 kilometrů jihozápadně od Prahy, se rozkládá v mírné kotlině, nad níž se zdvihají brdské hřebeny do výše 500 metrů nad mořem.

Podle pověstí se původní sídlo na Zlaté stezce jmenovalo Dubčany a patřilo k majetku benediktinů z Ostrova u Davle. Tato osada ale celá shořela a obyvatelům se stavbou nových domů pomohli ostrovští mniši. Jako projev vděčnosti pak byla nová tržní ves nazvána Mníškem²².

Mníšek si pak oblíbilo mnoho českých panovníků pro hojnost zdejší zvěře, po roce 1218 tu lovil král Přemysl Otakar I. se svými syny a v té době tu vznikl také Královský hrádek²³. V roce 1348 v zákoníku Maiestas Carolina je Mníšek poprvé uveden jako trhově město. Od té doby již můžeme sledovat osudy města z písemných podkladů.

Od husitských válek se v Mníšku vystřídalo několik držitelů, až pak v roce 1503 přestal být Mníšek královským majetkem, neboť král Vladislav propustil zakladatele mníšeckého rodu Mitrovičů Jana Vratislava z manského úvazku a prodal mu mníšecké panství do dědičného majetku²⁴. Mitrovičové Mníšek obohatili o stavbu zámku na místě původního královského hrádku a panství prodali v roce 1655.

Třicetiletá válka (1618–1648) byla nejsmutnějším obdobím pro historii Mníšku. Jeho poloha na Zlaté stezce a blízko Prahy způsobila, že byl několikrát vydrancován a pobořen. V roce 1639 Švédové prakticky srovnali město se zemí. Domy shořely, zámek s kostelem byly pobořeny, studně otráveny a kdo neuprchl do lesů, byl týrán a zabit. Mitrovičové, kteří během těchto let bydleli ve svém domě v Praze, o stavu města věděli, neměli však chuť ani prostředky na obnovení panství, a tak v září roku 1655 prodali Mníšek za 50 000 zlatých²⁵ pražskému měšťanu Serváci Engelovi, který celé město vzkřísil.

„Pomáhal obyvatelstvu na stavbách, obnovil zničený vodovod, postavil mohutnou zájezdni hospodu na nároží náměstí, opravil kostel a školu. Obnovil panské

²² ŠŤASTNÝ (cit. v pozn. 7) 15.

²³ VESELÝ Miloš: Staré pověsti a legendy mníšecká, in: Mníšek pod Brdy. Historie, příroda, lidé, Mníšek pod Brdy: Rorejs, 2002, 12.

²⁴ VESELÝ Miloš: Mníšek historický, in: Mníšek pod Brdy. Historie, příroda, lidé, Mníšek pod Brdy: Rorejs, 2002, 13.

²⁵ STOJDL (cit. v pozn. 6) 12.

dvory, přikupoval další vesnice²⁶. Servác Engel z Engelflusu přizval pražského stavitele Martina Reinera a na místě vypálené tvrze na skále nad rybníkem nechal v letech 1656–1676 vystavět zámek – budovu se čtyřmi křídly okolo dvora a s trojicí věží v nárožích [3].

Jeho nástupce Ignác Engel z Engelflusu byl velice zbožný a vytkl si za životní cíl postavit nad Mníškem na skalnatém ostrohu poutní místo zasvěcené jím obdivované kajčnici Máří Magdaléně. Přizval si na jeho zrealizování nejlepší umělce té doby.

Rod Engelů ale vymřel po meči v roce 1743 a majetek přešel na sestru posledního majitele, Marii Viktorii, provdanou za Ignáce z Unwertu. Ignác zbořil mníšecký kostel sv. Václava a na jeho místě vystavěl letech 1743–1756 nový [4], kam byla v minulém století přenesena téměř všechna zachovaná umělecká díla z poutního areálu na Skalce (neboť byla poddolováním velmi narušena), která se dnes zase pomalu vrací na svá původní místa.

²⁶ VESELÝ (cit. v pozn. 24) 13.

4 POUTNÍ AREÁL NA SKALCE U MNÍŠKU POD BRDY

Dnes již opět poměrně známé a hojně navštěvované poutní místo Skalka v čele s kaplí sv. Máří Magdalény tvoří půvabnou dominantu na skalnatém výběžku vrchu [5], dříve nazývaném Rochota²⁷ nebo Hrochotov²⁸ (518 metrů n.m.), podbrdského pásma, které se zvedá nad mírnou kotlinou, v níž leží městečko Mníšek pod Brdy.

Z Mníšku nás na Skalku vede široká pohodlná cesta zastíněná alejí lip až k úpatí skaleckého vrchu. Poté můžeme zvolit jednu z několika klikatých cestiček vedoucích vzhůru ve stínu starých dubů a borovic, až se ocitneme nahoře u samého kostelíka, kde se nám naskytne nádherný pohled na celé městečko Mníšek [6] [7].

Areál Skalky tvoří čtyři větší objekty, z nichž první tři dal postavit Ignác Engel z Engelflussu v letech 1682 až 1683 známým pražským stavitelem Kryštofem Dientzenhoferem, a čtrnáct poutních kapliček [8] pocházejících z doby, kdy se na Skalce usadila hraběnka Benedikta Čejková z Olbramovic.

Nejvýznamnějším objektem celého souboru je kostelík (kaple) sv. Máří Magdalény [9] situovaný na terénním zlomu [10] přímo nad Mníškem. Počáteční přímka tvořená pod kopcem cestou lemovanou lipovou alejí pokračuje od kostelíka severně dál k brdským Hřebenům, kde se na nejvyšším místě areálu nachází tzv. rekolekční dům [11], objekt věnovaný meditaci a duchovním cvičením mnichů, jindy nazývaný poustevna. Tuto průhledovou a komunikační osu mezi hlavní fasádou kostelíka a rekolekčního domu lemují sedm protějškových dvojic poutních kapliček, ve kterých byly původně obrazy pašijových scén²⁹. Severovýchodně od kostelíka je menší obdélná budova kláštera (klášteřík) [12], která však ještě dlouho po svém založení svému účelu nesloužila, neboť se jí nepodařilo osadit benediktýnskými mnichy, jak si zakladatel přál. Jižně od klášteříka bývala malá zahrádka, severně ovocný sad se stodůlkou, z níž se později stal včelín [13] a která je už dnes zaniklá. Východně od klášterního sadu se původně nalézaly budovy poplužního dvora, vybudované zakladatelem jako ekonomická základna plánovaná pro život klášterní komunity, která, jak už bylo zmíněno, sem nebyla uvedena. Po poplužním dvoře dnes už nejsou památky. Severně od klášterního sadu pod úpatím vrchu, na němž stojí rekolekční dům, se nacházela budova poutního hostince [14], která vznikla až v polovině 18. století

²⁷ BERNDORF Alexandr: Výlety do Okolí Prahy. Skalka, in: Nová Praha 19 a 21, roč. 8 (1927) 11.

²⁸ KUBIŠTA (cit. v pozn. 15) 28.

²⁹ HORYNA/NOVOSADOVÁ (cit. v pozn. 9) 31.

kvůli vzrůstajícím návštěvám poutníků. Po ochabnutí turistického ruchu byla využívána jako panská myslivna.

„Celek areálu je pak příkladem velmi hodnotné urbanistické vrcholně barokní kompozice³⁰“.

Skalecký vrch obsahoval hodně železné rudy a po druhé světové válce sem byly přeneseny těžby z Dobříše a Staré Huti. Skalecký areál poddolováním velmi utrpěl a protože objektům hrozilo zřícení, mnoho památek muselo být ze Skalky přemístěno jinam. Pro špatnou kvalitu rudy však byla naštěstí její těžba roku 1967 zastavena, hutě byly přeměněny na výrobu hliníkových a železných slitin a mohlo se začít s opravou kostelíka, pod nímž se země na některých místech propadla až o jeden metr. Kaple sv. Máří Magdalény je dnes zapsána na seznamu UNESCO³¹.

4.1 Zakladatelský rod Engelflussů

„V městečku Tongeru u Maastrichtu v Belgii žil na počátku 17. století koželuh Facis Engel. Obchody doma mu však nejdou, a tak v roce 1630 nakládá na vozy své svršky a rodinu a pouští se na nebezpečnou cestu přes celou bojující Evropu až do centra válečného dění - do Prahy³²“.

Usadil se na Malé Straně za kostelem maltézských rytířů. Na břehu Čertovky si založil koželužskou dílnu, která mu brzy hodně vynášela, protože v celé zemi nikdo takové kůže nevyráběl³³ a protože kůži nakupoval přímo od řezníků, překazil tím obchody pražským Židům³⁴. Bohatl hlavně i tím, že potřeba kůže pro tehdy bojující armády byla obrovská. Když ho Židé zažalovali, že jim maří obchod s kůží, soud rozhodl, aby platil ročně 500 zlatých a za to dostal na své výrobky monopol!

Facisův syn Servác byl stejně čilý jako jeho otec, po jehož smrti v roce 1660 se bohatě oženil, a věnem své choti získal několik pražských domů, dva mlýny s vinicemi v Šárce a na nynější Folimance³⁵. Na sklonku třicetileté války využil situace a zúčastnil se se svou chasou obrany Starého a Nového Města před Švédy, za což si vysloužil povýšení do šlechtického stavu a příslušný erb s andělskou hlavou vnořenou z vody a andělem vystupujícím z helmy³⁶.

³⁰ HORYNA/NOVOSADOVÁ (cit. v pozn. 9) 31.

³¹ ČORNEJ Pavel: Na výlet s Kájou Maříkem, in: Noviny Prahy 16, č.9 (2004) 6.

³² VESELÝ (cit. v pozn. 24) 14.

³³ STOJDL (cit. v pozn. 6) 10.

³⁴ VESELÝ (cit. v pozn. 24) 14.

³⁵ STOJDL (cit. v pozn. 6) 10.

³⁶ Tento erb můžeme spatřit nad vstupním portálem kaple sv. Máří Magdaleny na Skalce [15].

Pan Servác Engel z Engelflusu nelenil a koupil si pro svou koželužskou dílnu Švédý dosti zpustošené panství v Mníšku, kde bylo mnoho dubových lesů na potřebné třísko. Panství koupil od pánů Vratislavů z Mitrovic za 50 000 zlatých v roce 1655. V blízkých Čisovicích založil koželužnu, postavil nový zámek se třemi věžemi na místě dřívějšího, rozbořeného Švédý, opravil školu i kostel, postavil hospodu. Císař Leopold mu byl nakloněn a povýšil ho na vladyku. Tak se Engel stal hejtmanem podbrdského kraje. Roku 1658 byl povýšen do rytířského stavu, o dva roky později se stal rytířem Božího hrobu³⁷. V roce 1674 pak zemřel ve věku 60 let.

Panství po něm převzal jeho syn Servác Ignác Engel z Engelflusu, který je ve starší literatuře³⁸ nazýván také Servácem Hynkem baronem z Engelflusu, jindy³⁹ Servác Hynek, svobodný pán z Engelflusu. Ten se oženil, ale jeho manželství zůstalo bezdětné. Po otci nepodědil podnikatelského a obchodního ducha, zato byl neobyčejně zbožný.

Po morové ráně v roce 1680 se Servác Ignác Engel rozhodl postavit na svém panství kostel s klášterem a zasvětit ho kajícímu Máří Magdaléně. Vybral si k tomu skalnatý ostroh nad Mníškem, který koupil od dobříšských hrabat Mansfeldů. Tomuto záměru pak obětoval vše, prodal část dvorů a ke stavbě pozval tehdy věhlasného Kryštofa Dientzenhofera a k výzdobě pak přední barokní umělce jako Petra Brandla, Jana Brokofa a Jana Jiřího Bendla. Bohužel se mu ale nepodařilo nově postavený klášter, ač měl všechny předpoklady, osadit kněžími „řádu sv. Benedikta z pražského kláštera u svatého Mikuláše na Starém Městě“^{40,41}.

Pan Servác Ignác zemřel ve svém domě v Praze 26. února 1704 a jeho tělo bylo uloženo v rodinné kryptě u Nejsvětějšího Salvátora v Praze. Vzhledem k tomu, že neměl přímého dědice, nastoupil do Mníšku jeho synovec Karel Engel. Ten ovšem také neměl šťastné manželství, neboť všech osm dětí, které mu Marie Anna z Kokořova porodila, zemřelo ještě v dětském věku⁴². Úmrtím Karla Engela v roce 1743 vymřel rod Engelů po meči.

Soudní dohru pak měly tahanice po jeho smrti o mníšecké dědictví. Vyšel z ní vítězně Jan Karel Unwert z Unwertu, manžel Marie Viktorie, sestry posledního

³⁷ STOJDL (cit. v pozn. 6) 14.

³⁸ PŘIBÍK (cit. v pozn. 1) 407.

³⁹ BOROVIČKA (cit. v pozn. 2) [neustr.].

⁴⁰ VÁVRA (cit. v pozn. 5) 91.

⁴¹ Alexandr Berndorf (cit. v pozn. 27) však píše o mníších benediktinských z Břevnova, což považujeme za mylné.

⁴² VESELÝ (cit. v pozn. 24) 15.

z Engelflussů. Měl čtyři děti, z nichž nejstarší Ignác hrabě z Unwertu převzal panství mníšecké jako dědictví po matce⁴³. Na mníšeckém náměstí postavil kostel sv. Václava jako náhradu za starší, již zničený. Jeho tchyně, hraběnka Čejková z Olbramovic, se přestěhovala na Skalku. Příčinila se zde o dostavbu a vnitřní vybavení skaleckého areálu a zasadila se o uvedení františkánského řádu do skaleckého kláštera. Zemřela na Skalce v roce 1769, Ignác z Unwertu pak rok po ní. Mníšek poté spravovala Ignácova žena Marie Terezie Unwertová, po ní jejich syn Jan Nepomuk, poté druhý syn Josef z Unwertu, který byl v Mníšku velmi oblíben, ale ačkoliv byl dvakrát ženatý, opakuje se u něj to samé, co u ostatní mníšecké šlechty, umírá stár a bez dědice. Po něm panství přejímá jeho bratr Ignác z Unwertu, který ale po pěti letech, také bez syna, umírá a s ním i rod po meči.

Dalším rodem, který v Mníšku nastoupí, jsou Pachtové a s nimi Karel Pachta z Rájova, který umírá jako osmdesátiletý stařec se samými dcerami. Vymírání rodů po meči se zdá být pro Mníšek příslovečným. Pak se Mníšku ujímá syn po jedné z dcer, Karel z Schiddingu. Byl dvakrát ženatý, zemřel však bez mužských potomků. Po přeslici přechází Mníšek na rakouský rod Kastů z Ebelstergu, jimž byl majetek v roce 1945 zkonfiskován a znárodněn.

4.2 Hraběnka Čejková z Olbramovic

Hraběnka Benedikta Čejková z Olbramovic [16], rozená baronka z Bünau, byla matkou Marie Terezie Čejkové, již si vzal Ignác hrabě z Unwertu. Narodila se roku 1695 a jako mladička byla provdána za hraběte Františka Morzina, dědice několika statků. Bohužel pak ale v necelých 19 letech ovdověla a po čase se vdala podruhé za Karla Filipa Čejku z Olbramovic, generála císařské armády a velitele města Neapole v Itálii, který pak zemřel roku 1748. V tom samém roce byl rod Čejků povýšen do hraběcího stavu.

Vychovávala své čtyři děti, tři syny a dceru. Nejstarší syn Jáchym vstoupil do řádu theatinů u sv. Kajetána v Praze a když byl klášter roku 1784 zrušen, stal se proboštem na Svaté Hoře, která leží jen nedaleko Mníšku, a kde zemřel jako stařec roku 1814 v úctyhodném věku 93 let. Hraběncina dcera Marie Terezie, jak už víme, se provdala už před rokem 1748 za Ignáce z Unwertu.

⁴³ STOJDL (cit. v pozn. 6) 44.

Když byly její děti dobře zaopatřeny, rozhodla se věnovat se po zbytek svých dní zbožnému životu a stala se františkánskou terciářkou při klášteře u Panny Marie Sněžné na Novém Městě pražském.

Roku 1755⁴⁴ se přestěhovala z Prahy, kde prodala své dva domy s „hojným nábytkem“⁴⁵, ke své dceři a zeti na Mníšek „s úmyslem dožít jako terciářka františkánského řádu v ústraní v opuštěném klášteříku“⁴⁶ na Skalce. Ubytovala se v zadním pokoji v klášterní budově.

Aby se ale mohla naplno oddávat modlitbám a rozjímání, nechtěla být bez duchovní správy. Proto si vyžádala, aby jí byl z pražského františkánského kláštera poslán páter Vavřinec Hlaváč. Ten pak v kapli sv. Máří Magdalény konal každý den bohoslužby.

V roce 1762 nechala na prostranství mezi kostelíkem a hořejším rekolekčním domem postavit 14 kapliček křížové cesty [17], u nichž potom konala svou pobožnost. „Její příklad a horlivost Františkánů vábily na Skalku vždy větší množství pobožných lidí z Mníšku a vukolních vsí (...) Brzy se stala Skalka vítanou zastávkou mnohých procesí, ubírajících se tudy na Svatou Horu aneb do Prahy k pouti Svatojanské, z kteréž příčiny později vrchnost zbudovala pak panskou hospodu, která poskytovala poutníkům noclehy a občerstvení“⁴⁷.

V roce 1757 žádala provinciála františkánů v Praze u Panny Marie Sněžné, aby na Skalce byli nastálo usazeni jeden nebo dva kněží, kteří by tu konali bohoslužby a zpovídali kajícíky. Na jejich obživu chtěla dát 3000 zlatých⁴⁸. Provinciál tuto žádost rád přijal a chtěl, aby ke dvěma kněžím přijala ještě čtyři až pět bratří, na něž na všechny mělo postačit 3000 zlatých.

Poté podala hraběnka žádost k císařovně Marii Terezii, aby mohl být klášter na Skalce založen. Pražský arcibiskup však jejímu úsilí nepřál, myslel si, že věřící lid bude chodit více do klášterního kostela než do farního na mníšeckém náměstí. Mezitím, v roce 1758, byl na Skalku františkánským řádem vyslán páter Leopold Schluderbach⁴⁹,

⁴⁴ Tento rok příchodu hraběnky Benedikty Čejkové na Skalku uvádí například Jan Přibík (pozn. 17) už v první polovině 19. století, stejně jako Josef Vávra (pozn. 19), ale Hájek v jeho článku z roku 2003 (pozn. 25) uvádí datum 1748, což považujeme za mylné, neboť v tomto roce byl teprve povýšen rod Čejkovský do hraběcího stavu a až v roce 1755 teprve získává Ignác z Unwertu mníšecké panství.

⁴⁵ VÁVRA (cit. v pozn. 5) 95.

⁴⁶ HÁJEK J[...]: Historie bývalé františkánské rezidence na Skalce v Mníšku pod Brdy, <http://www.faramnisek.webz.cz/historie.htm>, (2.7. 2007).

⁴⁷ VÁVRA (cit. v pozn. 5) 95.

⁴⁸ STOJDL (cit. v pozn. 6) 26.

⁴⁹ tamtéž 28.

který se měl stát budoucím superiorem zdejšího kláštera. O rok později přišel hraběnce nepříznivý dopis z císařské kanceláře, aby nechala svého „pobožnůstkářství“ a oněch 3000 zlatých dala raději svým dětem⁵⁰.

Hraběnka se však nenechala odbýt a vyslala roku 1759 výše jmenovaného pátera Leopolda Schluderbacha přímo do Vídně na císařský dvůr se všemi spisy ohledně Skalky a s jejími nákresy. Páter horlivě mluvil o hraběncině zbožném přání a získal velikou přízeň císařovny, která pak hraběnce poslala i několik potěšujících rádek⁵¹.

A protože hraběnka potřebovala ještě svolení duchovní vrchnosti a obávala se dalších překážek, vydala se sama k arcibiskupovi a po jejích nesčetných pokorných prosbách arcibiskup svolil, ale splnění jeho slibu mu trvalo ještě dva roky.

Zakládací listina byla pražským arcibiskupem potvrzena 21. října 1762.

V roce 1764 ještě hraběnka po papeži Klimentovi XIII vymohla plnomocné odpustky pro ty, kteří o skalecké pouti v neděli po 22. červenci do západu slunce na Skalce vykonají zpověď a přijmou svátost oltářní⁵².

Hraběnka Benedikta Čejková z Olbramovic zemřela 16. září 1768 ve věku 73 let a byla pochována v klášterní kryptě pod sakristií⁵³ kostela sv. Máří Magdalény.

4.3 Historie poutního místa na Skalce

„V roce 1680 byl v Čechách velký mor. Zlá epidemie řádila mezi chudinou, ale dokázala přelézt i vysoké zdi klášterů, patricijských domů, hradů a zámků. Mor pronikl i do rodiny pána na Mníšku, kterým byl Servác Ignác z Engelflussu, syn zakladatele zámku o třech věžích. Smrt sestry a obecné utrpení zapůsobily na pana Engela natolik, že se rozhodl postavit na svém panství kostel s klášteřem⁵⁴“.

Od mládí uctíval Máří Magdalénu a protože se dozvěděl, že v jižní Francii této světici postavili chrám, rozhodl se, že podobný musí stát nad Mníškem⁵⁵. Své předsevzetí začal plnit až na konci 17. století, neboť nejdřív musel koupit pozemky a zařídit vše potřebné. Prodal ves Korkyni s přílehlými vesnicemi zbraslavskému klášteru. Dostal za ni 33 000 zlatých, které pak použil na stavbu Skalky. Vyhlédl si

⁵⁰ VÁVRA (cit. v pozn. 5) 96.

⁵¹ STOJDL (cit. v pozn. 6) 30.

⁵² tamtéž 32.

⁵³ tamtéž 34.

⁵⁴ ČÁKA: Po Brdech (cit. v pozn. 21) 21.

⁵⁵ tamtéž 21.

vyvýšené místo severně nad Mníškem, obklopené lesy a odkoupil jej od hrabat Mansfeldů⁵⁶, sídlících v Dobříši, i s okolními lesy.

Vyslal proto údajně Kryštofa Dientzenhofera do Jižní Francie nedaleko Marseille, aby zhotovil plán tamní svatyně, podle níž by postavil kapli na Skalce.

Po svém návratu pak Kryštof Dientzenhofer v letech 1692–1693 za pomoci mníšeckých polířů Benedikta Spinery a Jana Rektorise na Skalce zbudoval kapli sv. Máří Magdalény [18] založenou na oválu a současně s ní i malou obdélnou klášterní budovu a rekolekční dům s kaplí Bolestné Panny Marie. Poslední dvě stavby byly určeny především pro čtyři⁵⁷ benediktýnské mnichy, které sem zamýšlel Servác Ignác Engel z Engelflusu pozvat od sv. Mikuláše na Starém Městě pražském. Udržoval s nimi dobré styky. Měli být zabezpečeni věčnou nadací, aby v klášterní samotě a tichosti pečovali svými modlitbami o posmrtnou spásu rodiny Engelflussů⁵⁸.

Nechal jim postavit také poplužní dvůr s chlévem pro deset kusů hovězího dobytka, stodolu a dva seníky, lesní mýtiny nechal předělat na orná pole. Tento dvůr stál ještě roku 1798, ale už značně sešlý a opuštěný. Dnes už po něm dávno není ani památky.

V tom samém roce, kdy Dientzenhofer dokončil stavbu, tedy 1693, nechal Ignác Engel z Engelflusu pro kapli zhotovit několik doplňků: monstranci s Melchizedechem okrášlenou perlami, stříbrný pacifikál, stříbrné a dobře pozlacené ciborium, šest stříbrných svícňů a stříbrnou kadidelnici s loďkou (také ze stříbra). Vše bylo opatřeno nápisem: 'Ke cti sv. Maří – Magdaleny dal zhotoviti Servác baron z Engelflusu'. Neboť tehdy ještě Skalka nebyla trvale obydlená, bylo nutné tyto cennosti přechovávat v Mníšku, přičemž byly každoročně při skaleckých slavnostech přinášeny. Ale Hynek baron z Unwertu je toužil mít ve své domácí kapli v mníšeckém kostele, a proto si je také odnesl. A již od časů zavedení františkánů, tj. od druhé poloviny 18. století, skalecká kaple o tyto klenoty přišla úplně⁵⁹.

Servác Ignác Engel chtěl prospět zřízením dvorce na Skalce oběma stranám, sobě i klášteru. Doprava potřebných věcí k životu byla do příkrého vrchu obtížná, proto „z tohoto dvorce zamýšlel opatřovati budoucí klášter náležitým deputátem⁶⁰“. To se však nelíbilo jeho bratranci Ignácovi Karlovi Engelovi z Engelflusu, budoucímu dědici

⁵⁶ ROYT (cit. v pozn. 3) 498.

⁵⁷ PŘIBÍK (cit. v pozn. 1) 407 píše o pěti mniších, jenž měli být do kláštera uvedeni, ale většina literatury se zmiňuje jen o čtyřech.

⁵⁸ DVORÁKOVÁ/KRÁL (cit. v pozn. 13) 15.

⁵⁹ PŘIBÍK (cit. v pozn. 1) 407.

⁶⁰ ŠŤASTNÝ (cit. v pozn. 7) 238.

mníšeckého panství. Nechtěl, aby byl statek zatížen nějakým deputátem a obrátil se proto k zemskému právu. Nakonec se Servácovi Ignácovi Engelovi svého bratrance před smrtí podařilo přemluvit, aby klášteru dopřál roční deputát: 12 korců⁶¹ žita, 4 korce pšenice, 3 korce hrachu, 4 korce ječmene, 12 korců ovsu, cent⁶² slaneého másla, cent sýra, vědro⁶³ kyselého zelí, 70 sáhů⁶⁴ dříví a 12 sudů⁶⁵ piva⁶⁶. Když toto Karel Engel svému umírajícímu bratranci slíbil, Ignác Engel ho jmenoval hlavním dědicem svého velkostatku. Zároveň věnoval budoucímu klášteru nastřádaných 10 000 zlatých, svou vinici pod Karlovem v Praze, která se měla prodat za 5 000 zlatých, a svou velkou knihovnu. Den před svou smrtí sepsal závěť, ve které ukládá provedení fundace Františku Ignáci Vratislavovi z Mitrovic s prosbou, aby to náležitě vykonal. Pokud by s tím však byl nepřekonatelný problém, mělo připadnout oněch 15 000 zlatých i s knihovnou klášteru sv. Mikuláše na Malé Straně v Praze.

Servác Ignác Engel z Engelflusu, zakladatel poutního místa na Skalce, zemřel v Praze 26. února 1704 a uložen byl v rodinné hrobce u Nejsvětějšího Salvátora.

Karel Ignác se po jeho smrti snažil na Skalce klášter zřídit, ale pražský arcibiskup tomu nepřál, neboť mnoho mladých mužů tehdy odcházelo do klášterů, čímž byl nadbytek řeholních kněží a naopak nedostatek světských. Kdyby se na Skalce měl zřídit klášter, přišel by arcibiskup o další čtyři, proto se snažil všechny plány zmařit a zadal takové podmínky, které zabraňovaly vzniku kláštera. Byl to například požadavek nejméně šesti řeholních kněží, kteří měli navíc konat po okolí misie, na to však výše zmiňovaný deputát nemohl stačit. Tak byl zmařen zbožný zakladatelův úmysl. Částka 15 000 zlatých i knihovna byly předány benediktinskému pražskému klášteru.

Klášter se podařilo obsadit až hraběnce Benediktě Čejkové z Olbramovic, která se roku 1755 nastěhovala ke své dceři, jejíž muž byl majitelem mníšeckého panství. Za místo svého posledního odpočinku si vyvolila zpustlou Skalku tyčící se nad městečkem. Neboť to byla velmi zbožná žena, terciářka františkánského řádu u kostela Panny Marie Sněžné v Praze, chtěla mít na Skalce františkánského kněze. Přes mnoho obtíží se jí po letech 21. října 1762 podařilo získat zakládací listinu kláštera, kam mohla uvést několik františkánů. Od té doby toto poutní místo začalo opět vzkvétat, dostávalo se mu čilého turistického ruchu, především díky pilným a zbožným františkánům.

⁶¹ česká plošná míra v 18. století, jeden korec byl 28.8 aru.

⁶² stará česká váhová míra, jeden cent (= 100 liber) byl dnešních 51 kilogramů.

⁶³ česká dutá míra v 18. století, vědro mělo přibližně 50 litrů.

⁶⁴ stará česká kubická míra, jeden sáh dříví měl 3, 412 m³.

⁶⁵ česká dutá míra v 18. století, 1 sud piva (= 4 vědra) bylo 2,24 hektolitrů.

⁶⁶ ŠTĀSTNÝ (cit. v pozn. 7) 238.

Hraběnka Čejková nechala v roce 1762 vystavět mezi kaplí a rekolekčním domem čtrnáct zděných kapliček křížové cesty, které vkusně dotvářely tehdejší rozvržení areálu od Dientzenhofera.

Asi rovněž brzy po roce 1755, kdy na Skalku přišla hraběnka Čejková, vznikla severně od tehdy ještě stojícího poplužního dvora tzv. 'Panská hospoda', která poskytovala poutníkům noclehy a občerstvení. Její zřízení bylo zřejmě výrazem snahy vrchnosti na tehdy již hojně navštěvovaném poutním místě ekonomicky těžit ze zájmu věřících⁶⁷.

Františkáni hraběnku po její smrti pochovali oděnou ve františkánský háv⁶⁸ do klášterní krypty pod kaplí. Později tam byli uloženi ještě zemřelí klášterní bratři (Melichar Veselý, Hugo Hammer, Vitalis Valter, Alfonz Guntel). Roku 1785 zakázal císař Josef II. pohřbívání v kostelních kryptách, teprve až roku 1827 tu byl se zvláštním povolením pochován hrabě Ignác z Unwertu a později (1858) jeho manželka hraběnka Marie Terezie. Oba manželé spočívali ve společném sarkofágu uprostřed krypty.

U kláštera františkáni zřídili studnu, jejíž pramenů se ale nemohli dokopat, a tak se z ní stala 21 metrů hluboká cisterna na dešťovou vodu. Pod okny kláštera na jeho jižní straně založili malou zahrádku se zeleninou a květinami. Do kaple sv. Máří Magdalény umístili postranní oltář sv. Františka Serafinského, kazatelnu a čtrnáct obrázků křížové cesty, u nichž se konala pobožnost za nepříznivého počasí. Zezadu ke kostelu přistavěli malou sakristii s hrobkou. Vchod do sakristie byl jak zvenčí, tak z prostoru za hlavním oltářem v kapli. Ze zchátralého rekolekčního domu byla přenesena socha Bolestné Panny Marie od Brokofa [19] do budovy kláštera.

Když císař Josef II. rušil kláštery, došlo roku 1785 též ke zrušení skaleckého kláštera. K úplnému zrušení však nedošlo, protože se prokázalo, že kněží ze Skalky vypomáhají v okolí v duchovní správě. Napříště zde měli žít jen sám superior a jeden bratr laik.

V roce 1811 došlo po dlouhých napoleonských válkách ke krachu státního hospodářství, přičemž hodnota peněz se snížila na pětinu. To mělo dalekosáhlý důsledek také na financování církevních fundací. Například výše skalecké nadace se snížila z původních 6 000 zlatých na 2 400 zlatých. Z úroků této částky se měla financovat údržba kaple a budovy kláštera a výživa osob, které v nich žily.

⁶⁷ HORYNA/NOVOSADOVÁ (cit. v pozn. 9) 70.

⁶⁸ BOROVIČKA (cit. v pozn. 2).

Františkánům se na Skalce žilo špatně, to dokládá i časté střídání zdejších superiorů a následně pak jejich úmysl vzdát se Skalky.

Budova kláštera, mezitím sešlá a navíc poškozená bleskem, byla znovu opravena za superiora Vincence Lichtblaua, jednoho z mála představených, kteří na Skalce žili až do své smrti. V roce 1860 nechal obnovit budovu kaple, opravit její věž a vystavět na ní vysokou jehlancovou střechu. Když v roce 1864 udeřil do budovy kláštera blesk, přikročil superior k její opravě. Zřídil také klášterní knihovnu v místech zrušeného vstupu do budovy. Ten připomínal na vnější straně budovy kamenný výstupek s terasou. V jeho spodní části byl hrobeček sv. Alexia [20], zřízený zřejmě až v polovině 18. století, neboť postava Alexia náleží do františkánského ikonografického okruhu⁶⁹, a na okrajích terasy sochy Moudrosti a Pokání. Dnes jsou všechny tři sochy vystaveny v prostorách kláštera. Samotný vstup do knihovny nechal superior vyzdobit malovanými náměty Srdce Páně a Srdce Panny Marie v iluzivních výklencích. Byl to dar pražského měšťana a obuvníka Mládka, rodáka z nedaleké Řitky. V roce 1897 zasáhl blesk střed střechy kláštera a v refektáři došlo k poškození nástropní malby 'Sv. Maří Magdaleny v domě farizeově' [21], a tak byla roku 1898 přemalována prof. Bosáčkem z Prahy.

Kromě chudého platu byla v době první republiky pro superiora jediným významnějším příjmem odměna za vyučování náboženství ve škole v Čisovicích. Samotný areál postupně chátral. V roce 1920 se oprav ujal Památkový úřad, který na něj získal od státu 24 000 Kč. Poslední superior Ladislav Stojdl zde působil do roku 1925. Snažil se získat nějaké finance z turistického ruchu. A tak například v roce 1924 vydal průvodce po areálu s dnes cennými fotografiemi. Protože neviděl jinou cestu k získání financí, rozhodl se založit u kláštera výletní restauraci, čímž se však dostal do sporu s mníšeckou vrchností i se svými představenými. Zanedlouho, 3. března 1928, se františkánský řád, který neměl na údržbu peníze, Skalky zřekl.

V roce 1933 Skalka dle tehdy platného zákona z roku 1874 přešla komisním řízením do držení České náboženské matice. Za protektorátu, roku 1942, začala pod Skalkou dolovat Pražská železářská společnost, údajně s podporou říšského protektora, a už tehdy vyjednávala o koupi kostela, kláštera a kaplí. Kostel měl být zbořen a

⁶⁹ HORYNA/NOVOSADOVÁ (cit. v pozn. 9)

postaven na jiném místě. Jen díky obstrukcím památkového úřadu a pražského arcibiskupství se to nestalo⁷⁰.

V roce 1936 proběhla nákladem nového majitele oprava střechy kaple, během níž se zjistilo, že závady jsou rozsáhlejší, než se na počátku očekávalo, a proto musel být opravován i krov. Za války byla existence Skalky ve vážném nebezpečí. Německé ministerstvo průmyslu navzdory námitkám památkového úřadu prosadilo, že kaple má být zbourána. Na vrchu měly být otevřeny dva velké železnorudné doly. K záměru naštěstí nedošlo, ale státní orgány zakázaly provádět jakékoliv udržovací práce skaleckého areálu.

Po válce v roce 1947 bylo nákladem náboženské matice opraveno stavení kláštera a kaple. Klášter získal nové omítky, ovšem již bez plastického členění. Šindelovou střechu, která byla značně poničena povětrnostními vlivy akcentovanými vysokou polohou areálu, z jihu ničím před silným větrem chráněnou, nahradila nová prejzová. Stát, který se stal r. 1945 majitelem zkonfiskovaného mníšeckého velkostatku, postoupil v roce 1947 Náboženské matici horní část pozemku s polovinou kapliček Křížové cesty, rekolekčním domem, částí lesa a hájovnou. Tím došlo ke scelení držby pozemků a nemovitostí areálu Skalky a byl tím nahrazen majetkový stav z dob zakládací nadace baronky Čejkové. Po roce 1948 byl areál zkonfiskován státem.

4.3.1 Žalostný stav Skalky v druhé polovině 20. století

Závěrem je třeba stručně zmínit snad nejsmutnější období existence Skalky, totiž léta 2. poloviny 20. století. Jak jsme viděli, vstupovala Skalka do tohoto období poměrně dobře opravená v r. 1947, především organizačním úsilím České náboženské matice a finančními státními dotacemi. Přesto byly zdejší skalecké poutě, konané každoročně v neděli po svátku sv. Máří Magdalény s více než dvousetletou tradicí, trnem v oku státním orgánům, které se snažily odsoudit skalecký areál k likvidaci, k níž pak došlo pouhých deset let po opravě. Kromě chátrání nevyužitých památek dochází k jejich drancování a vykrádání⁷¹. Zachovávají se pouze některá historická díla. Malý zázrak představuje v roce 1954 složité sejmutí nástrovního obrazu Máří Magdalény [22] z období kolem roku 1700⁷² a Boha Stvořitele [23] a jejich přenesení na plátno,

⁷⁰ LÁSKA Vojtěch: Zpráva o záchraně kostelíka sv. Máří Magdalény na Skalce u Mníšku pod Brdy, in: Zprávy památkové péče. Časopis památkové péče, roč. 56, č. 1, Praha: Jalna, 1996, 70.

⁷¹ BRABEC Edward: Skalka - návrat ztraceného lesku, http://www.mesteckopodskalkou.com/ukazky/skalka310/strana_2.htm, (25.5.2007).

⁷² DVORÁKOVÁ/KRÁL (cit.v pozn. 13) 13.

nebo některá díla sochařská. Některá ze zachráněných uměleckých děl je dnes možno spatřit v kostele sv. Václava v Mníšku, jako třeba právě zmiňované dva obrazy Kající Máří Magdalény [24] od Petra Brandla, Boha Stvořitele [25] zřejmě od jeho žáků, ze skalecké kaple pak Bendlovy sochy čtyř poustevníků [26] z postranních nik a Máří Magdalény z hlavního oltáře, ale i drobné plastiky Zvěstování Panně Marii [27]. Jsou tam uloženy i další, drobnější cenné předměty a sedm rakví ze skalecké krypty s mumii pánů z Mníšku, mezi nimi i ostatky hraběnky Čejkové⁷³.

Pod Skalkou se v druhé polovině padesátých let 20. století začalo těžit v tzv. malém ložisku. V roce 1958 v něm těžba skončila, avšak v témže roce se na kostelu začaly objevovat první trhliny⁷⁴. Kostel byl ale určen k vědeckému pozorování a studiu, z něhož vyplývá i jedna podmínka tohoto průzkumu: „Kostel nesmí být opravován a to ani v případě destrukce⁷⁵“

V roce 1958 popisuje jedna ze zpráv stav kostela následovně: „Při dnešní prohlídce byly zjištěny poklesy a propadliny ve svahu i v bezprostředním okolí kostela, zejména na trávníku před hlavním průčelím kostela. Na kostelíku jsou zřetelné průběžné trhliny 1 - 10 cm široké, a to na stěnách kostela, v podlaze i v klenutí stropů. Na podlaze jsou četné úlomky krápníkové výzdoby i cihlových částí ve velikosti 3/4 cihly“.⁷⁶

Se záchranou zdejších památek tenkrát již nikdo nepočítal. Důsledkem této skepse byla i devastace dalších objektů na Skalce (kláštera, hostince i rekolekčního domu)⁷⁷.

Ministerstvo školství a kultury dává v roce 1959 souhlas k sejmutí střešní krytiny kláštera⁷⁸, aby došlo k jeho rychlé devastaci, ač je celý klášter mimo pásmo posunu hornin. Znovu se obnovila představa těžit železnou rudu. Byl otevřen důl a přímo pod Skalkou zbudována hlavní těžební věž. Kaple byla velmi staticky ohrožena. Oficiálním zdůvodněním v polovině 50. let bylo to, aby se poutě napříště konaly v Mníšku. Poddolování mělo za následek, že se objekt Dientzenhoferovy kaple začal pomalu bortit a část obvodového zdiva se zřítila. Takovýto žalostný stav dokládají fotografie kaple z roku 1966, necelých dvacet let po celkové opravě areálu⁷⁹.

⁷³ BRABEC (cit. v pozn. 71).

⁷⁴ LÁSKA (cit. v pozn. 70) 70.

⁷⁵ tamtéž 70.

⁷⁶ BRABEC (cit. v pozn. 71).

⁷⁷ LÁSKA (cit. v pozn. 70) 70.

⁷⁸ HANZLÍKOVÁ/JELENOVÁ /VRÁNA (cit. v pozn. 10) 13.

⁷⁹ HÁJEK (cit. v pozn. 46).

„Radikální obrat od pasivní rezignace památkových orgánů a organizací k aktivnímu zápasu o zachování památek na Skalce lze zaznamenat v roce 1965 v souvislosti s působením ing. arch. Oldřicha Rady ve Středisku státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje⁸⁰. V dubnu 1965 se sešli zástupci dolů a památkářů a dohodli se na obstarání znaleckého posudku ze všech hledisek. Autor tohoto posudku (Karel Zachystal) hledal takové podmínky pro další těžby, při kterých by bylo poškození památek co nejmenší⁸¹. Vypracoval plán, podle kterého se mělo dále těžit tak, aby se zamezilo dalším sesuvům půdy. Jednou z podmínek těžby bylo těžit pomalu a plynule. Situace byla poměrně komplikovaná šikmou polohou rubané sloje a situováním kostelíka na okraji prudkého svahu.

V říjnu 1966 oznámily Kovohutě Mníšek rozhodnutí o předčasném ukončení těžby v prostoru Skalky. Uzavřením dohody se zavázaly k financování a úhradě škod způsobených poddolováním. V lednu roku 1968 nechaly kostel stáhnout čtyřmi obručemi z ocelových pásů, které v dalších letech zabránily dalšímu rozestupování zdiva. Skončila tak první a rozhodující fáze záchrany kostelíka⁸² [28].

Zhruba po deseti letech se pohyby terénu zastavily a mohlo se přistoupit ke statickým zabezpečením a dalším opravám. Injekčními vrty byla na úrovni základů vytvořena jakási deska či kra, která se může pohybovat jako celek bez narušení konstrukce kostelíka⁸³.

Roku 1986 byl kostelík opatřen novým krovem a o dva roky později bylo rozhodnuto a pokrytí střechy měděným plechem. Náhrada prejzové krytiny měděným plechem působivost kostela podstatně ochudila, byla ale zdůvodněna nedostupností získání kvalitní prejzové krytiny. Původně však byla střecha pokryta šindelem.

Při opravě fasády dokončované v roce 1990 došlo k několika chybám. Nejzávažnější z nich je zjednodušení hlavní římsy, která je ochuzena o motiv zubořezu. Na východní fasádě se podél trhliny vertikálně posunulo zdivo o 22 centimetrů. Tento posun byl v definitivní úpravě přiznán [28. h)], aniž by narušoval celkový výtvarný účinek architektury⁸⁴. I ostatní budovy (rekolekční dům a klášter) se dočkaly v posledních letech svých oprav, některé však stále čekají, jako například myslivna [29] a interiér kaple sv. Máří Magdalény, jenž je v zuboženém stavu. Vše je dáno jednak

⁸⁰ LÁSKA (cit. v pozn. 70) 70.

⁸¹ tamtéž 70.

⁸² tamtéž 71.

⁸³ tamtéž 71.

⁸⁴ tamtéž 71.

nedostatkem peněz, ale také již neznalostí tehdejších stavebních postupů a technik, zejména v interiéru kostelíka.

4.4 Stavební historie poutního areálu

Barokní vývoj celku proběhl celkem ve dvou etapách, z nichž první byla na sklonku 17. století. Rozvrhla a vytvořila jeho hlavní části a dominanty. Druhá na počátku druhé poloviny 18. století celek pouze dotvořila⁸⁵. Od konce 18. století lze sledovat pouze řadu oprav objektů postupně chátrajících vlivem povětrností, ale i dobou komunismu. Do 50. let byly památky ještě v poměrně dobrém stavu. Nejhorší časy pro ně přišly v 60. a 70. letech 20. století, kdy se začalo pod Skalkou masivně těžit. Naštěstí byl areál vzkříšen na konci 20. století, kdy byly provedeny rozsáhlé opravy, jež pokračují dodnes.

4.4.1 První stavební etapa

První stavební etapa je spojena s Ignácem Engelem z Engelflusu, který se údajně rozhodl po velkém moru v roce 1680 postavit malý klášteřík pro čtyři benediktýny na skalnatém ostrohu nad Skalkou. Přizval k její realizaci přední umělce tehdejší doby: Kryštofa Dientzenhofera pro stavbu kaple a zřejmě i kláštera a rekolekčního domu, Petra Brandla a jeho dílnu k výmalbě stropů v klášteře, Jana Jiřího Bendla k zhotovení sochařské výzdoby interiéru kostelíka a Ferdinanda Maxmiliána Brokofa pro sousoší Piety do kaple Bolestné Panny Marie v rekolekčním domě. U několika z nich to byla jejich prakticky první dnes známá díla, což svědčí o dobrém vkusu Ignáce Engela a jeho vzdělání v oblasti umění.

Pod vlivem Dientzenhoferovy návštěvy Sainte-Baume v Provence byl interiér kostelíka sv. Máří Magdalény projektován jako jeskyně s krápníky a mořskými mušlemi. Stavba měla být koncipována jako „vera effigies⁸⁶“ svatého místa života své patronky⁸⁷. Po cestě se architekt setkal s Guariniho radikálním barokem, přesto na Skalce staví ještě poměrně tradiční architekturu, především v případě kláštera a rekolekčního domu. Řešení kaple už však nese první známky vrcholně barokních principů⁸⁸.

⁸⁵ HORYNA/NOVOSADOVÁ (cit. v pozn. 9) 68.

⁸⁶ pravdivé zpodobnění.

⁸⁷ HORYNA/KUČERA (cit. v pozn. 11) 50.

⁸⁸ HORYNA/NOVOSADOVÁ (cit. v pozn. 9) 69.

Stavební práce v první etapě proběhly v letech 1692–1693 a výzdoba a vybavování areálu z větší části do roku 1695. V této etapě byl zároveň podstatně urbanisticky rozvržen areál stanovením jeho osy ve směru jih–sever, začínající již pod kopcem lipovou alejí a končící na úpatí skály, poté pokračující od kostelíka severním směrem k rekolekčnímu domu. Toto řešení koncipovalo areál jako významnou pohledovou dominantu širokého okolí Mníšku⁸⁹.

4.4.2 Druhá stavební etapa

Celý areál po smrti zakladatele Serváce Ignáce barona Engela z Engelflussu zůstal celé půl století prázdný a pustnul.

V roce 1755 se na Skalku nastěhovala tchyně tehdejšího držitele panství, hraběnka Benedikta Čejková z Olbramovic, která se snažila založit na tomto místě klášter pro františkány. Tím začíná druhá etapa stavebního vývoje areálu⁹⁰.

Záhy nechala postavit čtrnáct kapliček křížové cesty, tehdy to bylo velmi moderní ikonografické téma. Navíc právo svěcení křížových cest měli tehdy pouze františkáni. Kapličky nejsou nijak náročné, nesou prvky tradičních pozdně barokních realizací. Byly vkusně začleněny do urbanistického rozvržení areálu z první etapy jeho výstavby.

Zřejmě rovněž brzy po roce 1755, kdy na Skalku přišla hraběnka Čejková, začal se stavět severně od tehdy ještě stojícího poplužního dvora dům, jenž nesl název 'Panská hospoda'. Patrně nejzajímavějšími pracemi vyhotovenými na Skalce po roce 1755 byly práce freskařské. Niky kapliček křížové cesty jimi byly vymalovány, ale hlavně pak prostory kláštera, kam se hraběnka nastěhovala. O výmalbě stěn její ložnice jsme dobře informováni, zejména pak z jedinečných fotografií publikovaných Ladislavem Stojdlem⁹¹ [30] v roce 1924. Byly zde hodnotné rokokové malby v rokajových kartuších, z nichž se do dnešních dnů nic nedochovalo.

V roce 1763, kdy na Skalku přišla komunita františkánů, byla k východní straně kláštera přistavěna malá komora pro služku hraběnky Čejkové. V letech 1765–1769 došlo k výstavbě sakristie a krypty na jižní straně kostelíka připojením k jeho kněžišti.

⁸⁹ HORYNA/NOVOSADOVÁ (cit. v pozn. 9) 69.

⁹⁰ tamtéž 70.

⁹¹ STOJDL (cit. v pozn. 6).

Výbava kostela byla obohacena o vedlejší oltář sv. Františka Serafinského, kazatelnu a obrazy křížové cesty⁹².

Kolem roku 1770 stavební vývoj areálu na Skalce končí. Později jsme už informováni pouze o různých drobných i rozsáhlejších opravách. Pozdně klasicistním dodatkem jsou shodné náhrobky vsazené do západní zdi kostela po roce 1824. V padesátých letech 19. století bylo nejvýznamnějším zásahem pozměnění tvaru střechy věže kostelíka, kdy původní cibulka [10] byla nahrazena osmibokým jehlanem⁹³. V roce 1988 byla střecha namísto prejzů pokryta měděným plechem⁹⁴, přičemž se jí vrátila původní cibulová podoba[31].

V padesátých letech 19. století byl také přenesen hlavní portál budovy kláštera z východního na západní průčelí.

Na přelomu osmdesátých a devadesátých let 19. století proběhla oprava rekolekčního domu. Byl také snesen původní barokní krov kostela a nahrazen novým, ale se špatnou konstrukcí, která se časem projevila poklesem hřebene střechy. Zřejmě též rozpínala obvodové zdivo, neboť na začátku 20. století se objevují první zmínky o trhlinách v obvodovém zdivu a klenbách kostela⁹⁵.

Dva zásahy blesku v roce 1897 poškodily střechu kláštera a barokní malbu představující 'Krista v domě Šimonové a sv. Máří Magdalénou'⁹⁶ v refektáři. Malba byla proto přemalována profesorem Bosáčkem z Prahy.

Pozdější poklesy terénu kvůli poddolování a díky působení povětrnostních vlivů vedly k zásadnímu narušení konstrukcí staveb a snad s výjimkou kaplí křížové cesty se všechny proměnily v ruiny [32].

⁹² HORYNA/NOVOSADOVÁ (cit. v pozn. 9) 71.

⁹³ HORYNA/NOVOSADOVÁ (cit. v pozn. 9) 73.

⁹⁴ LÁSKA (cit. v pozn. 70) 71.

⁹⁵ HORYNA/NOVOSADOVÁ (cit. v pozn. 9) 73.

⁹⁶ HANZLÍKOVÁ/JELENOVÁ /VRÁNA (cit v pozn. 10) 15.

5 POUTNÍ KAPLE SV. MÁŘI MAGDALÉNY

Poutní kaple je záměrně vybudována v exponované poloze a stává se tak významnou pohledovou dominantou údolí od Mníšku. Byla k ní orientována i přístupová alej od městečka.

Byla postavena v letech 1692–1693, tedy během pouhých dvou let, spolu s budovou kláštera a rekolekčního domu Kryštofem Dientzenhoferem dle plánů, které si přivezl z Provence.

5.1 Dientzenhoferova údajná cesta do jižní Francie

Pozornost badatelů budí dochovaná zpráva o tom, že stavebník Servác Ignác Engel z Engelflussu poslal stavitele Kryštofa Dientzenhofera, kterého získal pro stavbu kaple, do Marseille, aby tam opatřil plán tamější svatyně. Tomuto tématu se věnovalo mnoho badatelů a přistupovali k němu poměrně odlišně. Jedni jeho cestu zpochybňovali, jiní se přeli o to, ve kterém městě vlastně jeskyně, v níž Máří Magdaléna podle Zlaté legendy Jakuba de Voragine strávila 33 let kajičného života, je.

Z tzv. Provensálské legendy, která se v určité modifikaci objevuje také ve Zlaté legendě Jakuba de Voragine, se totiž dovídáme, že Máří Magdaléna společně se svou sestrou Martou, bratrem Lazarem a biskupem Maximinem z Boží vůle přistála na lodi v Provence nedaleko Marseille. Máří Magdaléna se uchýlila do jeskyně nedaleko Sainte Baume a zde žila kajičným životem⁹⁷.

Většina badatelů se přiklání k tomu, že místo, kde kajícnice žila, bylo v Marseille nebo v jeho těsné blízkosti. Jsou jimi například Jan Přibík⁹⁸, Josef Vávra⁹⁹, Ladislav Stojdl¹⁰⁰, Jan Šťastný¹⁰¹, Julius Košnář¹⁰², Jan Borovička¹⁰³, Jan Čáka¹⁰⁴, Alexandr Berndorf¹⁰⁵, Milada Vilímková¹⁰⁶.

⁹⁷ ROYT Jan: Sv. Marie Magdaléna, in: Slovník biblické ikonografie, Praha: Karolinum, 2006, 151.

⁹⁸ PŘIBÍK (cit. v pozn. 1) 407.

⁹⁹ VÁVRA (cit. v pozn. 5) 90.

¹⁰⁰ STOJDL (cit. v pozn. 6) 16.

¹⁰¹ ŠŤASTNÝ (cit. v pozn. 7) 236.

¹⁰² KOŠNÁŘ (cit. v pozn. 14) 132.

¹⁰³ BOROVIČKA (cit. v pozn. 2) [nestr.].

¹⁰⁴ ČÁKA: Toulání (cit. v pozn. 21) 30.

¹⁰⁵ BERNDORF (cit. v pozn. 27) 12.

¹⁰⁶ VILÍMKOVÁ Milada: Stavitelé paláců a chrámů. Kryštof a Kilián Ignác Dientzenhoferové, Praha: Vyšehrad, 1986, 74.

Další skupinou jsou badatelé přiklánějící se k názoru, že skalecký kostelík je postaven podle vzoru kaple sv. Máří Magdalény v Aix-en-Provence. Jimi jsou Jaromír Neumann¹⁰⁷, Miloš Veselý¹⁰⁸ a Mojmír Horyna¹⁰⁹.

Někteří se dokonce vyjadřují i o cestě Dientzenhofera do 'španělského kostela Montseratského', jako například František Hansl¹¹⁰ nebo Antonín Kubišta¹¹¹.

Jan Rojt, jak si později ukážeme, situoval jeskyni, kde kajícnice pobývala, do asi čtyřicet kilometrů od Marseille vzdálené Sainte-Baume.

„Ve vizitačním protokolu z roku 1696 se píše o tom, že mníšecká kaple je vybudována podle marseilleské jeskyně: 'In monte supra oppidum ad occidentem sito aedificata est capella S. M. Magdalenae ad similitudinem grottae Marsiliensis, vere magnifica et pulchra, penes quam mon procul aedificata est mansio pro illustrissimo domino ...' ^{112cc} Archivní zprávy hovoří jasně 'o cestě věhlasného architekta', jímž je myšlen Kryštof Dientzenhofer¹¹³.

Cesty do zahraničí byly tehdy běžné, není proto divu, že se na jednu vydal i Kryštof Dientzenhofer. „Zaměřování významných svatyní, které měly být zpřístupněny v kopii na jiném místě, bylo poměrně častou praxí barokního stavebnictví^{114cc}.

Milada Vilímková uvádí, že „podle tradice vyslal kolem roku 1690 Servác Ignác Engel, baron z Engelflussu (...) Kryštofa Dientzenhofera do Marseille, aby tam zhotovil plány tamější svatyně kající Máří Magdaleny^{115cc}, což prý skutečně učinil a správnost plánů, které zhotovil, byla dokonce potvrzena starostou města Marseille, neboť doklad pravosti byl při takovém záměru velmi žádoucí. Milada Vilímková se opírala o spis Vávrův, jehož zmínky považuje za věrohodné.

Milada Vilímková předpokládá, že významnější než sama stavba kaple byla pro další Dientzenhoferovo dílo cesta na jih Francie, neboť při ní získal mnoho zkušeností, které se projeví v jeho pozdější tvorbě. Pokusila se načrtnout trasu cesty z Prahy do jižní Francie v době, kdy neexistovaly železnice ani letadla. Uvedla, že nejkratší cesta vedla přes Rakousy a Tyrolsko alpskými průsmyky do Lombardie a přes Savojsko do

¹⁰⁷ NEUMANN (cit. v pozn. 4) 41.

¹⁰⁸ VESELÝ Miloš: Barokní areál Skalka, in: Mníšek pod Brdy. Historie, příroda, lidé, Mníšek pod Brdy: Rorejs, 2002, 19.

¹⁰⁹ HORYNA/NOVOSADOVÁ (cit. v pozn. 9) 68.

¹¹⁰ HANSL František: Smíchovsko a Zbraslavsko, Praha 1899, 293.

¹¹¹ KUBIŠTA (cit. v pozn. 15) 28.

¹¹² ROYT (cit. v pozn. 3) 501.

¹¹³ tamtéž 501.

¹¹⁴ HORYNA/UHER (ci. v pozn. 12) 33.

¹¹⁵ VILÍMKOVÁ (cit. v pozn. 106) 74.

Marseille. Zjistila při sledování této cesty, že Dientzenhofer mohl navštívit Turín a poznat na vlastní oči dokončované stavby nedávno zesnulého génia italského radikálního baroka Guarina Guariniho¹¹⁶. Z Turína si tak vnímavý a mimořádně talentovaný praktik mohl přinést daleko přímější a bezprostřednější poučení o severoitalském radikálním baroku, než jaké mu mohl poskytnout pouze jediný Guariniho plán chovaný v Praze¹¹⁷. Poučil se od Guariniho opravdu důkladně, nešlo mu jen o půdorysy a typy kleneb, ale i o principy technického provedení¹¹⁸. A nejenže tyto principy pochopil a ovládl, ale dovedl je rozvíjet a na jejich základě vytvořit zcela vlastní jedinečné variace. Navazoval na tradici a vyučení, kterého se mu dostalo v Pasově při přestavbě dómu sv. Štěpána v Luragově huti¹¹⁹.

Vraťme se však k místu, kde se nacházela jeskyně, ve které Sv. Máří Magdaléna strávila 33 let. Jan Royt toto místo situuje do Sainte-Baume (Svaté jeskyně), která leží ve skalnatém masívu (618 metrů n. m.). Nejstarší zmínky o 'Svaté jeskyni' pocházejí už z 12. století, kdy již toto místo bylo často navštěvováno poutníky¹²⁰. Za Francouzské revoluce bylo toto poutní místo téměř zničeno. Jan Royt dohledal i původní podobu kaple v Sainte-Baume na mědirytině ze 17. století, na níž se v pozadí vznáší do nebe Máří Magdaléna obklopena sborem andělů. Z rytiny je patrné, že vchod do jeskyně byl částečně zakryt průčelím orámovaným pilastry zakončenými obelisky a segmentovým štítem. Do průčelí byly prolomeny vchod a okna¹²¹. Mníšecká kaple nese některé podobné prvky jako v Sainte-Baume (orámování a zakončení pilastrů), ale liší se ve vnitřním architektonickém ztvárnění. Vnitřní prostor skalecké kaple je pouze napodobeninou jeskyně na rozdíl od pravé ve Francii.

Saint-Maximin-la-Sainte-Baume leží 38 kilometrů na východ od Aix-en-Provence, 52 kilometrů (také na východ, ale poněkud severněji) od Marseille a 55 kilometrů od Toulonu. Místo Svaté jeskyně je tedy poměrně daleko jak od Marseille, tak od Aix-en-Provence [33].

Musíme se zde ovšem zmínit i o Janem Roytem vysloveném faktu, který by mohl celou Dientzenhoferovu cestu do oblasti Provence zpochybnit. Nedaleko Mníšku, na Svaté Hoře u Příbrami, existovala ještě před stavbou Skalky také kaple sv. Máří Magdalény [34], která též napodobuje jeskyni v Sainte-Baume. Nechal ji v letech

¹¹⁶ HORYNA/UHER (cit. v pozn. 12) 36.

¹¹⁷ HORYNA/NOVOSADOVÁ (cit. v pozn. 9) 77.

¹¹⁸ tamtéž 74.

¹¹⁹ HORYNA/UHER (cit. v pozn. 12) 38.

¹²⁰ ROYT (cit. v pozn. 3) 501.

¹²¹ tamtéž 501.

1665–1670 zřídil francouzský generál Jean de la Crone pod Plzeňskou kaplí na Svaté Hoře. Štukovou výzdobu zřejmě spolu s krápníky a dřevěnou, bíle štafírovanou sochu klečící Máří Magdalény se sepjatýma rukama, nápadně podobnou té skalecké, provedl štukatér Giovanni Bartolomeo Cometa. Ve čtyřech výklencích jsou umístěny sochy čtyř poustevníků, podobně jako v kapli skalecké. Svatohorská kaple však vznikla o téměř třicet let dříve. Existuje domněnka, že se pro stavbu skalecké kaple mohl Kryštof Dientzenhofer inspirovat právě zde a nemusel jezdit do daleké jižní Francie. Tuto myšlenku podporuje skutečnost, že Servác Ignác Engel z Engelflussu, zakladatel a donátor Skalky, nechal v letech 1661–1667 na Svaté Hoře postavit tzv. Mníšeckou kapli, tedy ve stejné době, kdy se zde stavěla kaple sv. Máří Magdalény¹²². Není proto možné, aby stavebník, ctitel sv. Máří Magdalény, tuto nedalekou svatyni neznal. Možná právě znalost této kaple v areálu tehdy již velmi známého poutního místa vedla stavebníka k myšlence vybudovat si na svém panství ještě věrnější kopii marseilleské svatyně¹²³.

5.2 Architektonický rozbor

Kostelík sv. Máří Magdalény je poměrně drobnou stavbou, situovanou na terénním zlomu s presbytářem orientovaným k jihu. Hlavní průčelí je tedy na severní straně a je průhledově propojené s hlavní osou areálu směřující k rekolekčnímu domu. Na jižní straně je nad kněžištěm vztyčena drobná vížka. Kaple je stejně vysoká jako široká.

5.2.1 Exteriér

Půdorysem kostelíka je jednoduchý ovál, který je na severní straně transformován připojením dvou kruhových prostorů, čímž vznikají předsazené zaoblené rohy, rondely. Hlavní, severní, průčelí je tedy v návaznosti na tyto rohy založeno na přímce.

Badatelé se několikrát nad půdorysem zamýšleli a hledali v něm skrytou symboliku. Jaromír Neumann píše o půdorysu srdce¹²⁴, ke kterému se přiklání většina autorů. J. Hájek spojuje půdorys kaple s kapkou, „což lze spojit s kajícím pláčem Máří

¹²² ROYT (cit. v pozn. 3) 502.

¹²³ LÁSKA (cit. v pozn. 70), 72.

¹²⁴ NEUMANN Jaromír: Český barok, druhé rozšířené vydání, Praha: Odeon, 1974, 148.

Magdalény¹²⁵“. Mojmir Horyna však poznamenal, že „hledat symbolické hodnoty tohoto půdorysu je zřejmě přehnané¹²⁶“.

Hlavní průčelí je tříosé s širokým středním polem a na nárožích dvěma bočními zaoblenými poli. „Střední pole fasády v hlavní etáži je sevřeno monumentálním pravoúhlým lisenovým rámcem, založeným na dvouetážovém, plochém soklu. Horizontála lisenového rámu nese korunní římsu¹²⁷“. Pod ní, paralelně s korunní římsou běží pásek, přetínající fasádu, pod kterým je vlastní plocha průčelí lemována ještě drobnějším lisenovým rámem. Toto pole průčelí mírně rizalitově předstupuje. Nad korunní římsou je průčelí zakončeno plochým, šířkově obdélným štítem s třibokým tympanonem. Ve spodní části plochy hlavní etáže je pískovcový¹²⁸ obdélný portál. Na uši portálu dosedá segmentový tympanon s rozřatou základnou. Je bohatě profilovaný.

Tympanon je proveden v kameni. Dva andělé spočívající na segmentu tympanonu nesou znakovou kartuš (rodu Engelů z Engelflussu) [35]. V poli tympanonu je další kartuše, nápisová, s latinským textem uvádějícím plný titul fundátora a rok založení Skalky¹²⁹. Po stranách této kartuše jsou dvě menší postavičky puttů.

Nad portálem je velké lunetové okno (půloválného tvaru) rámované plochou štukovou šambránou, vyzděnou z cihel.

Hlavní oběžná římsa byla původně zdobena zubořezem, avšak při restaurátorských pracích na konci 20. století byla zakryta, čímž je celkový dojem poněkud ochuzen.

Nad korunní římsou je plochý, šířkově obdélný štít po stranách rámovaný plochými lisénami. Uprostřed je šířkově oválné okénko, po jehož stranách jsou vpadlá obdélná pole. Štít ukončuje třiboký tympanon, jehož základna i ramena jsou bohatě profilovány. Původně byl tympanon bohatě zdoben, po stranách byly štíhlé dekorativní vázy s plameny, uprostřed pak kovový kříž na kapkovitě vzduťem kamenném soklíku¹³⁰.

¹²⁵ HÁJEK (cit. v pozn. 46).

¹²⁶ HORYNA/KUČERA (cit. v pozn. 11).

¹²⁷ HORYNA/NOVOSADOVÁ (cit. v pozn. 9) 32.

¹²⁸ ŠŤASTNÝ (cit. v pozn. 7) 237.

¹²⁹ Pamětní deska nese nápis: „Illustrissimus dominus Servatius Ignatius liber baro de Engelsfluss, sepulchri Hierosolymitani eques, dominus in Mnissek et Magna Chrasticz, S. C. R. M. consiliarius, inclyti iudicii feudalit et cameratitici assessor nec non primarius regius capitaneus districtus Podbrdensis fieri fecit anno 1693“. V překladu znějící: „Velevážený pan Servác Ignác svobodný pán z Engelflussu, rytíř Božího hrobu, pán na Mníšku a Velké Hraštici, císařský rada a přisedící manského a komorního soudu, též přední královský hejtman kraje Podbrdského, založil v roce 1693“.

¹³⁰ HORYNA/NOVOSADOVÁ (cit. v pozn. 9) 33.

Na obou bočních nárožích jsou nad sebou situovaná tři jednoduchá drobná obdélná okénka bez šambrán. Na severozápadním nároží osvětlují šnekové schodiště vedoucí původně na kruchtu. Na druhém, severovýchodním nároží slouží jen jedno okénko osvětlující drobný prostor přístupný z kručky, ostatní dvě okénka, horní a spodní, jsou slepá.

Zdivo je smíšené, s převahou kamene, typicky barokní.

Obě boční průčelí jsou členěna jako tříosá, založená na plynulém konvexním půdorysu podmíněném oválným vinutím půdorysu vnitřního prostoru. Všechna pole bočních průčelí jsou shodně dimenzována i shodně členěna jako u středního pole hlavního severního průčelí¹³¹. Jednotlivá pole průčelí jsou sevřena dvojitými rámci. V polích průčelí jsou oválná drobná okénka vsazená do velkých šambrán, rámujičích vpadlé plochy o tvaru výškových obdélníků se segmentovými překlady. Ve středu těchto ploch jsou zmíněná drobná okénka již bez rámců¹³². Nad okénky jsou trojboké tympanony již bez základů.

„Oproti kulisovitým, 'průčelně postaveným' fasádám ranného baroku je zde patrný příklon k pojetí průčelí jako součásti volně modelovaného stavebního objemu, tedy pojetí, které již anticipuje vrcholné baroko¹³³.“ Je zde velká tendence k setření rozdílu pojetí členění hlavního a bočních průčelí. V případě skalecké kaple stojíme tedy přímo v okamžiku slohového přelomu¹³⁴.

Součástí západní fasády jsou dva jednoduché klasicistní náhrobníky, vložené sem dodatečně, označující úmrtí posledního pána Ignáce z Unwertu (†1827) a jeho manželky Terezie z Unwertu (†1858) [36].

Kolem celé stavby, tedy jak na bočních, tak na hlavním průčelí, obíhá nízký sokl.

Závěrové průčelí na jižní straně kaple tvoří převážně rizalit osově věže nad kněžištěm a nad korunní římsou celá hmota této věže. Ve spodní části pole rizalitu je drobné oválné okénko bez šambrány, dnes zakryté stříškou přilehlé sakristie¹³⁵. Vížka je nízká, čtyřboká, s jehlancovitou stříškou. Byly v ní umístěny zvony¹³⁶ věnované zakladatelem.

¹³¹ HORYNA/NOVOSADOVÁ (cit. v pozn. 9) 34.

¹³² tamtéž 35.

¹³³ tamtéž 34.

¹³⁴ tamtéž 34.

¹³⁵ tamtéž 36.

¹³⁶ Na větším zvonu je reliéf sv. Máří Magdalény klečící pod křížem s nápisem: M. F. S. F. (Me Federicus Schönfeld fudit) anno 1693; menší zvonec s reliéfem sv. Servácia a s nápisem: Antonius

Na téže straně přiléhá k tělesu kaple drobná přízemní přístavba sakristie, postavená v polovině šedesátých let 18. století, při zřízení františkánského kostela na Skalce. Stojí částečně již v prudkém svahu. Pod ní je bývalá krypta, kam byla pohřbena hraběnka Čejková, řeholníci a dobrodinci kláštera¹³⁷. Průčelí stavby jsou jednoduchá, nečleněná, nároží na jižní straně zaoblená. Dnes má drobná stavbička cibulovou plechovou stříšku, která byla původně pokryta šindelem, později opravena na valbovou a pokryta prejzy.

5.2.2 Interiér

Interiér kostela je založen na půdorysu hloubkového oválu s báňovou (kupolovitou) klenbou. Byl značně jednoduchý, nepříliš členěný, ani kněžiště nebylo ničím odděleno jako samostatná jednotka.

Celý interiér je řešen naturalisticky jako velká krápníková jeskyně [37]. Krápníky jsou napodobené z visutých žlábkových tašek, drátem a hřebíky připevněné na stěny a omítnuté cementovou maltou¹³⁸. Tato technika se jmenuje 'grotta'. Pojem je odvozen od italského označení jeskyně. Na počátku 17. století k nám techniku grotty přinesli italští umělci. Mníšecká kaple nebyla po stavební stránce první svého druhu v Čechách. Známe mnoho dalších, např. jeskyni ve Valdštejnské zahradě v Praze¹³⁹ nebo i nedaleko Mníšku na Svaté Hoře u Příbrami.

Kulisa hlavního oltáře byla zcela provázána s architekturou kaple. Nad a za oltářním stolem se tyčilo umělé skalisko s nikou se sochou sv. Máří Magdalény [38]. V zadní stěně niky je oválné okénko jako zdroj protisvětla. Původně byla v horní části oltáře nad postavou Máří Magdalény umístěna ještě plastická skupina Zvěstování: (Panna Marie po levé straně, Holubice Ducha svatého uprostřed ve vrchu a archanděl vpravo ve stejné úrovni jako Panna Marie). Tyto sochy se zachovaly a jsou vystaveny v kostele sv. Václava na mníšeckém náměstí.

Schönfeld Anno 1699 Vetero Pragae me fudit. Z toho je patrné, že větší zvon byl odlit v pražské dílně Bedřicha Schönfelda a menší odlil Antonín Schönfeld na Starém Městě pražském. Druhý z nich, tedy ten menší z obrázkem sv. Servácia, byl za první světové války zrekvírován (=úředně zabaven v čas výjimečné potřeby) i spolu s píšťalami varhan. První zvon, větší, s reliéfem Máří Magdalény pod křížem, byl zrekvírován za druhé světové války v roce 1944, ale po válce vrácen.

¹³⁷ ROYT (cit. v pozn. 3) 498.

¹³⁸ tamtéž 498.

¹³⁹ tamtéž 498.

Vlevo od oltáře, tedy směrem na východ, byla umístěna pozdně barokní kazatelna [39], tvořená pouze jako řečniště bez stříšky. Naproti ní byl drobný pozdně barokní deskový oltář¹⁴⁰ [40].

V bočních stěnách kaple byly pod drobnými okny protějškově komponovány dvojice vysokých nik s hladkou omítkou, napodobující růžový mramor [41]. Okna nad nimi byla však zdobena krápníkovým dekorem tak, že působila jako štěrbin ve skále, jimiž do jeskyně pronikalo světlo. V nikách byly umístěny postavy čtyř poustevníků: Sv. Pavla, Antonína, Ivana a Prokopa.

V severní části kaple byla kruchta, dnes již zřícená [42]. I hmota kruchty byla pojednána naturalistickým dekorem krápníků¹⁴¹. Podkruchtí bylo klenuto třemi poli plackových, poměrně mělkých, klenbiček. Na kruchtě a půdě se vcházelo kamenným portálem po šnekovém dřevěném barokním schodišti, dodnes stojícím a jen částečně poškozeným [43]. Pod kruchtou je na druhé straně (severovýchodní) ještě jeden shodný kamenný portál, v němž byla drobná kaplička na kruhovém půdorysu, ve které bylo původně sousoší Kristova hrobu. Shodné portály jsou i na kruchtě vedoucí do horní části schodiště a do drobného prostoru nad kapličkou božího hrobu¹⁴².

Barevný tón stávajícího dekoru je šedavý, jen niky na bočních stranách jsou omítnuty do podoby růžového mramoru. Nelze však vyloučit, že v původním stavu byla barevnost grottové dekorace modrá, neboť ze starších popisů rekolekčního domu vyplývá, že tamější grottová výzdoba byla modrá. Dnes je také jako v kapli sv. Máří Magdalény šedivá.

Hlavní prostor kaple byl klenut mohutnou bání nad oválem, nijak nečleněnou. Klenba byla cihelná a plně dosedala v celém půdorysu stavby. Dnes už je zřícená a pracuje se na nové[44].

Řešení interiéru této jeskyně si vynutilo vyvinutí plného pláště zdi a vypuštění architektonického členění stěny v tradičním slova smyslu¹⁴³.

¹⁴⁰ HORYNA/NOVOSADOVÁ (cit. v pozn. 9) 38.

¹⁴¹ HORYNA/NOVOSADOVÁ (cit. v pozn. 9) 39.

¹⁴² tamtéž 39.

¹⁴³ tamtéž 78.

5.3 Zařízení kaple

Vstoupíme-li do kaple, nic už nám skoro nepřipomíná původní atmosféru, kterou člověk zažil ještě před sto lety. Všechny umělecké, více či méně hodnotné, památky jsou odvezeny do bezpečí nebo nenávratně ztraceny.

Přesto stojí za to si představit, co tehdejší poutník při vstupu do kaple uzřel.

„Vstoupivše přes prah chrámových dveří, nevíme, kam dříve zraku upřítí, zdatiž na umělé, dle přírody věrně napodobené skalní stěny, se stropu okrouhlého v přerozmanitých tvarech a skupeních visících a tvornou myslí umělcovou na zeď přidělané, nebo na souměrnou a pravidelnou stavbu, jak totiž tato svatyně v podobě jeskyně vybudována jest. Pět malých okrouhlých, a jedno větší polookrouhlé okno poskytují svatyni této sporé a jakési dojemné šero, a když tak v posvátné tiché době na oltář patříme, kde v polosvětle socha klečící sv. Máří Majdaleny, kolem skalisky obklopená stojí, nemůžeme se udržeti, abychom u pohledu této kající světice onomu v prachu se nekořili, kterýž z tak velké hříšnice tak velkou světici byl učinil.^{144c}

Například Jan Přibík se nemohl upamatovat, že by někdy jakýkoli jiný Bohu zasvěcený dům na něj učinil takový dojem jako tento. Vše ho tu vybízelo k pobožnosti a vzbuzovalo k oplakávání hříchů. Tím, že byl kostelíček jako na způsob jeskyně vytesané ze skály, tak ho v první chvíli napadlo, že ho ty strmící a shrnující se spousty zachvátí¹⁴⁵. Oltář, stěny i strop vybízely k pokání, podlaha vykládaná rozličně barevnými hranatými oblázkovými kamínky z Berounky vyzývala k pokleknutí a litování svých hříchů.

Na hlavním oltáři tvořeném dvěma krápníkovými oblouky byla umístěna dřevěná, bíle štafírovaná socha klečící sv. Máří Magdalény v mírně nadživotní velikosti [45]. Dnes si ji můžeme prohlédnout na vysokém podstavci v kostele sv. Václava v Mníšku [46]. Je oblečena v dlouhý bílý šat, jenž jí jen částečně zakrývá ňadra. Okraj jejího šatu je lemován zlatým pruhem (o šířce přibližně sedm centimetrů) s jemným vtlačeným rostlinným ornamentem. Šat má přepásaný v místě, které jí překrývají sepnuté ruce. Má rozpuštěné vlnité vlasy, z nichž jí několik pramenů spadá až na její levé ňadro. Ruce spíná v modlitbě a své myšlenky i zrak upíná vzhůru k Bohu¹⁴⁶. Její poklek je v pohybu, jako by po kolenou kráčela k Bohu. Napravo od ní byly situovány

¹⁴⁴ BOROVIČKA (cit. v pozn. 2).

¹⁴⁵ PŘIBÍK (cit. v pozn. 1) 407.

¹⁴⁶ Nikoli k divákovi, jak píše Jan Royt (cit. v pozn. 3) na straně 498.

atributy jejího kajičného a poustevnického života: lebka (připomíná nám naši poslední věc: smrt, soud, věčnost), kříž a důtky.

Tato socha je připisována Janu Jiřímu Bendlovi. Starší literatura o jeho autorství nepochybuje, a to ani u této sochy, ani u ostatních v kapli. Blažíček tuto atribuci zpochybnil, neboť socha sv. Máří Magdalény i ostatní sochy jsou formálně vzdálené Bendlovu stylu a vznikly pravděpodobně těsně po sochařově smrti¹⁴⁷. Nejpravděpodobnější je, že sochy pocházejí z dílny Jana Jiřího Bendla, přičemž se v dílně pracovalo s mistrovými modely¹⁴⁸.

Nad sochou klečící sv. Máří Magdalény byly dva krápníkové oblouky, nikoli však vedle sebe, ale těsně nad sebou či, dalo by se říci, v sobě. Mezi nimi bylo malé (zřejmě vitrajové nebo jen malované) okénko. Nad vrchním krápníkovým obloukem, který byl větší, byla umístěna plastická skupina Zvěstování Panně Marii s holubicí Ducha svatého ve vrcholu oltáře v ose. Dnes je můžeme shlédnout také v mníšeckém kostele sv. Václava.

Vlevo nad obloukem byla umístěna bíle štafirovaná plastika klečící Panny Marie u pulpitu [47], které se právě od archanděla Gabriela [48] dostává zprávy, že na ni sestoupil Duch svatý a ona počne syna. Bíle štafirovaná plastika je doplněna zlatou polychromií na okrajích jejího šatu, stejně jako u předchozí zmiňované sochy sv. Máří Magdalény, a na pulpitu. Má též zlatou rouškou zakryté vlasy a na pulpitu otevřenou zlatou knihu s proroctvím Izajášovým (7,14 – 'Hle, dívka počne a porodí syna...'), z níž četla právě ve chvíli, kdy se jí zjevil archanděl Gabriel. Gesta jejích rukou mluví za ni. Je zvláštní, že například její ruce jsou mnohem lépe promodelované než jiné partie jejího těla. To zřejmě svědčí o kopírování modelů, které vytvořil sám mistr pro svou dílnu.

Další plastikou, umístěnou původně napravo od oltáře, a posazenou o něco výše než plastika Panny Marie, byl archanděl Gabriel jako Boží posel. Plastika je opět bíle štafirovaná, archandělův šat je po okrajích zakončen zlatým pruhem. Jeho bíle štafirovaná křídla jsou nejen poměrně dobře vyvedená v podobě pravých ptačích per, nýbrž i vkusně doplněná zlatými proužky vedenými podélně uprostřed každého pera. Gesto archandělovy pravé ruky se vztyčeným ukazováčkem směrem k nebi poukazuje na Boží vůli, která je jím Marii zvěstována. Druhou rukou archanděl směřuje k Panně Marii. Nařasená draperie mu přiléhá k tělu v partiích hrudi, na ramenou a na

¹⁴⁷ ROYT (cit. v pozn. 3) 498.

¹⁴⁸ tamtéž 498.

pravé noze, která končí bosým chodidlem dotýkajícím se patou oblaků, nad nimiž se archandělova postava vznáší. Z plastiky není patrné, v jaké poloze je jeho druhá noha.

Obě plastiky mají vzdušnou draperii a spočívají na stříbrných mracích. Doplnuje je holubice Ducha svatého [49], která se vznáší uprostřed nad nimi obklopena zlatými paprsky.

„Ikonografický program kaple je nesen myšlenkou 'vita contemplativa'¹⁴⁹.“
Poustevnictví a kající život sv. Máří Magdalény je zde akcentován postavami čtyř poustevníků: sv. Antonína Velikého, sv. Pavla Thébského [50], sv. Ivana a sv. Prokopa [51], nejspíše všemi také z Bendlovy dílny. Ačkoliv nejsou příliš zdařilé svým provedením, ikonograficky jsou velmi pozoruhodné¹⁵⁰.

Sv. Antonín Veliký žil ve 3. a 4. století jako poustevník v Egyptě. Jeho asketický život přiměl k následování množství dalších mladých mužů, takže se stal vlastně zakladatelem mnišského života¹⁵¹. Skalecká, z lípy vyřezaná, bíle štafirovaná socha mírně shrbeného starce s dlouhými vousy opírajícího se o hůl ukončenou nahoře křížem v podobě T má u nohou vepřika. Proč se právě malé prasátko stalo atributem tohoto známého světece, bývá vykládáno různě. Jedni se domnívají, že proto, že světec vítězně přemohl mnohá ďábelská pokušení, podle jiných snad proto, že mniši Antonínova řádu směli nechat zcela volně pást svůj dobytek, protože pečovali o chudé. Sv. Antonín byl proto odedávna vzýván jako ochránce domácího dobytka¹⁵². Vepř, kterého má sv. Antonín Veliký u nohou, není příliš milého vzezření, proto se domníváme, že je vyjádřením ďábla, který Antonína na poušti pokoušel. Často býval zobrazován se zvonečky v uších, značících lákavost a svůdnost. Zvoneček, také symbol žebráctví, se kterým v ruce býval často zobrazován sv. Antonín nebo se zavěšeným na krku či v uších vepřik, se u skaleckého ztvárnění objevuje, ale nyní najdeme jen jeden ve vepřikově levém uchu. Je ovšem jisté, že zvonky byly původně v obou uších, neboť jsou zachyceny na fotografii publikované Ladislavem Stojdlem [40]. Ze zmiňované fotografie Ladislava Stojdla je však také patrné, že světec držel v levé ruce krucifix (zřejmě dřevěný se zlatou postavou Krista). Na pravé straně jeho krátkého pláště s kápí je zlatý křížek ve tvaru písmene T.

Socha představující Pavla Thébského, zakladatele poustevnického života, který žil, stejně jako sv. Antonín Veliký, v Egyptě, a jenž celý život strávil stranou od lidí,

¹⁴⁹ ROYT (cit. v pozn. 3) 498.

¹⁵⁰ tamtéž 498.

¹⁵¹ REMEŠOVÁ Věra: Ikonografie a atributy svatých, Praha: Zvon, 1991, 10.

¹⁵² tamtéž 10.

v útočišti u jeskyně s palmou a pramenitou vodou, které našel před Déciovým pronásledováním, nás upoutá zvláštním vzorem na rouchu. Vzor je kostkovaný, každá kostka je stejně veliká, je však rozdělena na tři proužky, které se v každé kostce střídají tak, že není nikdy stejná kostka vedle sebe. To dohromady vytváří dojem roucha spleteného z palmového listí, jímž je Pavel oděn. Podle Jeronýmova vyprávění Pavla v jeho jeskyni, kde žil zcela osamocen, zásoboval chlebem havran, kterého má světec na nízkém skalisku u nohou. Pták se k Pavlovi natahuje se zlatou mističkou v zobáčku. Pavel je zde ztvárněn jako starý holohlavý muž s dlouhým vlnitým vousem, jak pokleká levou nohou na skalní útvar, na němž je havran, a upíná se k Bohu s modlitbou s rukama sepjatýma a prsty propletenými do sebe.

Tyto dvě sochy znázorňují dva zakladatele poustevnického života v Egyptě. Jejich protějšky byly na Skalce sochy českých zemských patronů - poustevníků.

Prvním z nich byl sv. Ivan, nejstarší poustevník na území Čech, který žil v 9. století a usadil se v jeskyni v údolí Loděnického potoka, nedaleko od Tetína a Karlštejna, ve sv. Janu pod Skalou, v místě od Mníšku nepříliš vzdáleném. Sv. Ivan žil 42 let o samotě, než přišel do tohoto údolí. Bůh mu dal laň, aby ho živila svým mlékem. Usadil se v jeskyni, kde ho však pokoušeli zlí duchové, a když chtěl odtud odejít, na návrší pod skálou se mu zjevil Jan Křtitel, který mu předal svůj kříž, jímž pak Ivan zlé demony vypudil¹⁵³. Na znamení této události má Ivan při sobě kříž Jana Křtitele, stejně jako skalecká socha. Když Bořivoj lovil v těchto krajích medvěda, omylem postřelil Ivanovu laň, která Bořivoje zavedla až k jeskyni, v níž Ivan žil, a zemřela. Bořivojovi to bylo líto a tak Ivanovi slíbil, že v těchto místech postaví kostel sv. Jana Křtitele¹⁵⁴, který zde stojí podnes. Dle této legendy je Ivan zobrazován s laňkou, která ho živila svým mlékem. Bíle štafírovaná socha poustevníka sv. Ivana ze Skalky je oděna v řeholním šatě s kápí nasazenou na hlavě. Má dlouhý vlnitý vous. Světec drží pravou rukou na levé straně pasu zlatý kříž a u nohou mu leží laňka s dlouhým krkem nataženým vzhůru a pohledem upínajícím na světce. Není příliš zdařilá, její protáhlá hlava i nepříliš promodelované tělo připomínají laň jen velmi vzdáleně. Sv. Ivan patří od roku 1592 mezi české zemské patrony.

Druhým českým zemským patronem a posledním ze čtveřice soch je sv. Prokop, zakladatel a první opat benediktinského sázavského kláštera, významného střediska slovanské liturgie. Žil v 11. století. Roku 1204 byl sv. Prokop kanonizován jako první

¹⁵³ ŠEVČÍK Josef/ŠEVČÍK Jiří: Svatý Jan pod Skalou, [b.m]: Svatojánská společnost, 2002, 3.

¹⁵⁴ tamtéž 3.

český světec, prohlášený za svatého na základě církevního vyšetřování v Římě. V gotice byl zobrazován téměř výhradně jako benediktinský řeholník s tonzurou a zejména v baroku jako opat v pontifikáliích s mitrou a berlou. Kromě berly, knihy a od 17. století také kříže, je jeho hlavním atributem spoutaný d'ábel na řetězu u nohou. Jen zřídka se mohou vyskytnout i laň nebo důtky či model kostela¹⁵⁵. Byl robustnější postavy, což se na skaleckém díle nijak neprojevalo, zato však šlape po d'áblovi, kterého zapřáhl za pluh a oral s ním popoháněje ho křížem v ruce. V jeho levé, podél těla natažené ruce, drží velmi volně dřevěný kříž, v pravé ruce, kterou má pokrčenou nad hlavou, svírá důtky, jimiž d'ábla, jehož má připoutaného na kovovém řetězu, popohání. Přeneseně sv. Prokop vyjadřuje krocení hříšných vášní a chtíčů. Světec je oděn v benediktýnské roucho se škapulířem a na cingulu, kterým je roucho přepásáno, je po světcově pravém boku zavěšený růženec. Jako jediný ze všech soch je bezvousý.

Všechny sochy světců jsou vyřezány z lipového dřeva, bíle štafírovány. Představují dva české a dva egyptské přední poustevníky. Původně byly osazeny ve čtyřech nikách s hladkou omítkou navozující dojem růžového mramoru, umístěných protějškově v párech po obou stranách lodi kaple sv. Máří Magdalény.

Podobný ikonografický program jako na Skalce nalzáme i na Svaté Hoře¹⁵⁶.

V 16. a 17. století se začaly rychle šířit grafické cykly s ikonografickými typy poustevníků, které sloužily k rychlé popularizaci poustevnického života¹⁵⁷.

Mobiliář kaple doplňovala ještě na evangelijní straně, vlevo od hlavního oltáře, jednoduchá pozdně barokní kazatelna, tvořená pouze řečništěm bez stříšky, z roku 1769, s pěknou řezbářskou dekorací. Je na ní vyryto sedm přikázání. Měla být všechna, tedy deset, ale řezbářovi se tam kvůli zvoleným větším rozměrům písma ostatní přikázání nevešla¹⁵⁸.

Po pravé straně od hlavního oltáře se sochou sv. Máří Magdalény se nacházel pozdně barokní drobný deskový oltářík z roku 1765 s obrazem sv. Františka z Assisi, zakladatele františkánského řádu a největšího reformátora duchovního života ve středověku¹⁵⁹. Po jeho stranách byly na oltáři umístěny malé dřevěné sošky sv. Antonína Paduánského a sv. Petra z Alkantary, členů františkánského řádu.

¹⁵⁵ REMEŠOVÁ (cit. v pozn. 149) 49.

¹⁵⁶ ROYT (cit. v pozn. 3) 498.

¹⁵⁷ tamtéž 498.

¹⁵⁸ STOJDL (cit. v pozn. 6) 60.

¹⁵⁹ REMEŠOVÁ (cit. v pozn. 149) 22.

V severovýchodním rondelu byl umístěn 'Boží hrob' s Kristovým tělem, které vyřezal místní řeholní bratr Benedikt v roce 1892¹⁶⁰.

Na kruchtě kostela, umístěné na severní straně nad vchodem a nesené dvěma kvádrovými pilířky, byly velké varhany s 32 cínovými píšťalami, které bohužel v roce 1918, stejně jako menší zvon v jižní věži kostelíka, padly za obět' válce.

Stěny i oblouky hlavního oltáře byly pokryty mnoha mušlemi rozličných druhů a tvarů, neboť jeskyně, kde sv. Máří Magdaléna žila, byla mořská krápníková sluje, v níž prý bydleli i mořští živočichové¹⁶¹.

Krápníková výzdoba kaple s mušličkami padala často za obět' pověřivým poutníkům, kteří si chtěli její kousky odnést domů na památku, často i věřili v její léčebné účinky. Tak se stalo, že časem zůstaly původní krápníky jen v úrovních, kam poutníci nedosáhli, tedy vysoko.

V roce 1764 byla přistavěna k jižní části kostela malá jednoduchá sakristie, pod níž je ve skále vytesaná krypta. Před vchodem do hrobky stál na skalní terase votivní železný kříž s pozlaceným Kristovým tělem na památku úmrtí hraběte Ignáce z Unwertu.

¹⁶⁰ STOJDL (cit. v pozn. 6) 58–60.

¹⁶¹ tamtéž 60.

6 ZÁVĚR

Klášter s kostelíkem, rekolekčním domem a kapličkami jsou od zkázy zachráněny, některé budovy však stále chátrají, a proto kolem nich byly nejen z bezpečnostních důvodů, ale i kvůli vandalům, obehnány ploty s ostnatými dráty, dokud nedojde k jejich opravě.

Budovu rekolekčního domu, jindy nazývanou modlitebna nebo poustevna, vlastní pražské arcibiskupství, které za ni platí symbolickou jednu korunu ročně. Slouží jako letní sídlo kardinála Miloslava Vlka. Ze čtyř původních cel určených k modlitbám benediktýnských mnichů je dnes kuchyňka, obývací pokoj, ložnice a koupelna. Do původní kaple Bolestné Panny Marie bylo zpět přeneseno známé sousoší Piety od Jana Brokofa. Objekt není přístupný veřejnosti.

Budova kláštera se v posledních letech opravuje, místnost bývalého refektáře byla propojena s menšími vedlejšími místnostkami a vznikl velký prostor využívaný zejména pro výstavní účely, kde se nacházejí i pískovcové sochy sv. Alexia, Moudrosti a Pokání, umístěné u původního vstupu. Dnes je celý bíle omítnutý a jen z vystavených fotografií si návštěvník může domyslet dřívější nádheru tohoto prostoru, jemuž vévodila nástropní Brandlova malba s Kající sv. Máří Magdalénou. Propadlé sklepy ve východní části kláštera se podařilo zachránit a v nejbližší době se do nich bude instalovat provozně technické zázemí. Zbývá ještě opravit místnosti v severním traktu kláštera a základní restaurátorské práce budou hotovy. Otázkou zůstává, zda se navrátí díla, která jsou stále umístěna v kostele sv. Václava a z nichž byl bohužel v devadesátých letech minulého století ukraden vzácný Škrétův obraz zpodobňující Hraběnkou Čejkovou jako šestileté děvčátko.

Kostelík, kterému byla na kryptu navracena původní cibulovitá věžička, stále čeká na obnovení krápníkové výzdoby, oblázkové podlahy, stropu a celého vnitřního zařízení. Uvažuje se o zpřístupnění věže kostelíka k výhledu do kraje.

Kapličky křížové cesty září svou bělostí a čekají na obrazy, které kdysi byly ozdobou kostelíka a byly vynášeny do kapliček jen v době bohoslužeb. V posledních letech se pořádá každoročně dětská soutěž o nejlepší obrázky jednotlivých zastavení křížové cesty. Vítěz soutěže má pak svá dílka vystavená v kapličkách.

U vstupu do kláštera bylo ještě před pár lety pro návštěvníky otevřeno malé občerstvení. Dnes už ale stojí výš v kopci dřevěný stánek, na úrovni skaleckého

rybníčku s lekníny, krytý stromy tak, že nenarušuje pohled od kostelíka, ani jiných budov. Pod ním jsou pro veřejnost nově zřízená sociální zařízení.

Dnes se již skalecký areál těší znovu oblibě poutníků, a to ať už je přitahuje Boží láska k člověku, umělecké hodnoty tohoto místa nebo jen zklidnění v dnešní uspěchané době. V roce 1991 zde byly obnoveny tradiční skalecké poutě, konané vždy v sobotu před 22. červencem, kdy církev slaví svátek sv. Máří Magdalény. Tradičně zde slouží mši pod širým nebem kardinál Miloslav Vlk a lidé se sem sjíždějí ze širokého okolí. Snad by jen při pouti nemusel být Mníšek plný hlučných pouťových atrakcí rušících průběh slavnostní mše, které se do poklidného městečka nehodí.

Tato práce se snažila nastínit historii jak města Mníšku, tak přímo skaleckého vrchu. Bylo důležité blíže se seznámit s osudy rodů, které mníšecké panství spravovaly, s jejich touhami a přáními, osobními zaujetími i rodinnými vztahy. Bez toho bychom nepochopili, co je vedlo ke zřízení kostela, maleb, soch, kapliček. Ani proč je zaujal právě tento zalesněný vrch brdského hřebene.

V této práci bylo možné se zaměřit jen na malou část toho, co toto malebné poutní místo v sobě skrývá, aby byl dodržen její předepsaný rozsah. Proto byl vybrán pouze kostelík sv. Máří Magdalény, postavený věhlasným pražským architektem Kryštofem Dientzenhoferem. Byly shrnuty dosavadní poznatky a názory týkající se Dientzenhoferovy cesty do Jižní Francie, odkud měl přivést plán, podle něhož je skalecká kaple postavena. Zjistilo se, že literatura po dlouhou dobu uváděla zkreslený údaj o přesném místě, kde žila sv. Máří Magdaléna a kam se Dientzenhofer vydal. Nebylo to v Marseille ani Aix-en-Provence, nýbrž nedaleko Sainte-Baume. Existuje ovšem také domněnka, že Dientzenhofer do Sainte-Baume vůbec nejel a nechal se inspirovat při stavbě kostelíka na Skalce svatohorskou kaplí u Příbrami, o téměř třicet let starší, zasvěcenou téže světici a ztvárněnou v tomtéž duchu, nápadně se skalecké podobající. Jistě by stálo za to, kdyby se touto otázkou někdo více zabýval, neboť když by se potvrdila, mohlo by to změnit dosavadní pohled na Dientzenhoferovo dílo, protože by se při cestě do Sainte-Baume nasetkal v Turíně s vrcholně barokními principy, které později ovlivnily jeho tvorbu. Musel by se hledat vliv Guariniho radikálního baroka v Dientzenhoferově díle jinde.

Skalecká kaple, ale i klášter a rekolekční dům, patří k Dientzenhoferovu nejstaršímu autentickému dílu, neboť jeho podíl na starších stavbách není stále vyjasněný. Skalecká kaple sv. Máří Magdalény předjímá svým pojetím vrcholné

baroko, především setřením rozdílu mezi hlavními a vedlejšími průčelími, které na sebe plynule navazují, a chápáním stavby jako jednotného plastického tělesa.

Celý skalecký areál byl vybudován ve znamení úcty k sv. Máří Magdaléně. Nejen, že byla její socha na hlavním oltáři v kapli, ale ve všech budovách areálu. V rekolekčním domě je součástí plastiky Oplakávání Krista od Brokofa (jeho autorství je zpochybněno), v klášteře byla zobrazena na nástrojném obraze v refektáři v domě farizeově klečící u nohou Kristových a podruhé na snad nejslavnější skalecké malbě od Petra Brandla, jeho prvním známém díle, jak klečí v marseilleské jeskyni v modlitbě před křížem. Tento obraz, ani jiná významná díla jsem však nepovažovala za stěžejní část mé práce a proto nejsou vypracována do větší šíře.

Byl popsán interiér kaple, hlavně pak jeho sochařská výzdoba. Snažila jsem se rozebrat a popsat hlavní ikonografický program kaple, jímž byla úcta k sv. Máří Magdaléně a poustevnictví, kontemplativní život. Dalo by se vše popsat lépe, kdyby kaple byla ještě dodnes vyzdobena. Proto bylo nutné čerpat převážně z posledních fotografií ještě nezničeného interiéru, publikovaných v roce 1924 Ladislavem Stojdlem. Fotoreprodukce jsou malého formátu (A6) a velmi špatně čitelné. Mohla jsem se proto zaměřit především jen na plastiky z dílny Jana Jiřího Bendla, které jsou všechny dochované a instalované v prostoru kostela sv. Václava v Mníšku. Zjistila jsem, že se těmito sochami nikdo blíže nezabýval a nejsou tudíž nikde detailněji popsány ani ikonograficky rozebrány. Mou snahou bylo tento deficit trochu doplnit.

Uvědomme si, že skalecký areál, představující opravdový barokní 'gesamtkunstwerk', jedinečný soubor budov se skvostnými díly, zde už dnes vůbec nemusel stát, kdyby se o jeho záchranu nezasadila řada odborníků, ale i milovníků Skalky. Kdyby se na poslední chvíli nesnažili ruinám vdechnout znovu život, dnes by to byl zřejmě jen zarostlý vrch, o němž by možná vědělo jen pár pamětníků a houbařů, kteří by v těchto místech jen tu a tam zakopli o kámen.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BALKOVÁ Jarmila (a kol.): Mníšek pod Brdy. Historie, příroda, lidé, Mníšek pod Brdy: Rorejs, 2002
- BERNDORF Alexandr: Výlety do Okolí Prahy. Skalka, in: Nová Praha 19 a 21, roč. 8 (1927).
- BLAŽÍČEK Oldřich J.: Ferdinand Brokof, Praha: Odeon, 1976.
- BOHÁČ Zdeněk: Poutní místa v Čechách, Praha: Nakladatelství Debora, 1995.
- BOROVIČKA Jan: Skalka neb vrch sv. Máří Majdaleny u Mníšku. Polohopisní nástin, in: Pražské noviny 126–134 (1860) [nestr.].
- BRABEC Edward: Skalka – návrat ztraceného lesku, http://www.mestekopodskalkou.com/ukazky/skalka310/strana_2.htm, (25.5.2007).
- ČÁKA Jan: Po Brdech se chodí pěšky, Praha: Středočeské nakladatelství a knihkupectví, 1969.
- ČÁKA Jan: Podbrdskem od městečka k městu, druhé vydání, Praha, Litomyšl: Paseka, 2001.
- ČÁKA Jan: Toulání po Brdech. Souhrnné vydání knih Po Brdech se chodí pěšky a Brdské toulání, Praha: Mladá Fronta, 1999.
- ČORNEJ Pavel: Na výlet s Kájou Maříkem, in: Noviny Prahy 16, č.9 (2004) 6.
- DIBELKOVÁ Irena: Navštivte... Poutní místa v Čechách, Praha: Olympia a.s., 2004.

- DVOŘÁKOVÁ Vlasta/KRÁL J. A.: Záchrana Brandlova nástropního obrazu na Skalce u Mníšku, in: Zprávy památkové péče 1, roč. 15, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955.

- HÁJEK J[...]: Historie bývalé františkánské rezidence na Skalce v Mníšku pod Brdy, <http://www.faramnisek.webz.cz/historie.htm>, (2.7. 2007).

- HANSL František: Smíchovsko a Zbraslavsko, Praha 1899.

- HANZLÍKOVÁ Hana/JELENOVÁ Eva/VRÁNA Radim/VOMELA Jindřich: Mníšek pod Brdy. Poutní areál Skalka. Stavba č. III – Klášter, Stavebně historický průzkum. Prohloubený průzkum a nálezová situace při stavebních pracích, NPÚ, archiv ú.o.p. středních Čech v Praze, arch. č. 476, nepublikovaný strojopis, 1994–1995.

- HOLAS František Xaver: Dějiny poutního místa mariánského Svaté hory u Příbramě, Příbram 1929.

- HORYNA Mojmír/KUČERA Jaroslav: Dientzenhoferové, Praha: Akropolis, 1998.

- HORYNA M[ojmír]/NOVOSADOVÁ O.: Mníšek pod Brdy – Skalka. Kostel sv. Máří Magdaleny a býv. františkánský klášter, Stavebně historický průzkum, NPÚ, archiv ú.o.p. středních Čech v Praze, arch. č. 116, nepublikovaný strojopis, 1978.

- HORYNA Mojmír/UHER Vladimír: Kryštof Dientzenhofer (1655–1722). K 350. výročí narození génia českého baroka, Praha: Národní památkový ústav, 2005.

- KOŠNÁŘ Julius: Poutnická místa a památné svatyně v Čechách, Praha: Nakladatelství V. Kotrba, 1903.

- KUBIŠTA Antonín: Skalka-Mníšek, in: Z Prahy do Plzně 1, Körbrův průvodce, Praha 1912.

- LÁSKA Vojtěch: Zpráva o záchraně kostelíka sv. Maří Magdalény na Skalce u Mníšku pod Brdy, in: Zprávy památkové péče. Časopis památkové péče, roč. 56, č. 1, Praha: Jalna, 1996, 69–74.
- NĚMEC Jan/SOUKUP Vladimír: Výlety do okolí Prahy, Praha: Panorama, 1989.
- NEUMANN Jaromír: Český barok, druhé rozšířené vydání, Praha: Odeon, 1974.
- NEUMANN Jaromír: Petr Brandl. 1668–1735. Úvodní studie a katalog děl, Praha 1968.
- PŘIBÍK Jan: Skalka. Příspěvek k polohopisu – z deníku mého, in: Květy 2 (1835) 406–408.
- REMEŠOVÁ Věra: Ikonografie a atributy svatých, Praha: Zvon, 1991.
- ROYT Jan: Poutní kaple na Skalce – Dílo Kryštofa Dientzenhofera, in: Umění 37, 1989, 498–505.
- ROYT Jan: Sv. Marie Magdaléna, in: Slovník biblické ikonografie, Praha: Karolinum, 2006, 149–152.
- STOJDL Ladislav: Skalka u Mníšku. Její památky a dějiny, Praha 1924.
- ŠEVČÍK Josef/ŠEVČÍK Jiří: Svatý Jan pod Skalou, [b.m]: Svatojánská společnost, 2002
- ŠŤASTNÝ Jan: Městečko pod Skalkou, Řevnice: náklad vlastní, 1948.
- VÁVRA Josef: Historické paměti bývalého panství mníšeckého a kláštera sv. Maří Magdaleny na Skalce. S dvěma rodokmeny, Praha 1899.

- VESELÝ Miloš: Dienzehoferova Skalka u Mníšku, in: Středočeský vlastivědný sborník. muzeum a současnost. řada společenskovední, sv. 19, Roztoky u Prahy: Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, 2001, 127–132.
- VILÍMKOVÁ Milada: Stavitelé paláců a chrámů. Kryštof a Kilián Ignác Dientzenhoferové, Praha: Vyšehrad, 1986.

8 SEZNAM VYOBRAZENÍ

1. Lipová alej vedoucí k úpatí kopce se Skalkou. Foto: STOJDL Ladislav: Skalka u Mníšku. Její památky a dějiny, Praha 1924.
2. Kaple sv. Máří Magdalény na Skalce, Kryštof Dientzenhofer, 1692–1693, pohled z východu. Foto: Archiv autora.
3. Zámek, Mníšek pod Brdy, pohled z jihovýchodu. Foto: Foto: Archiv autora.
4. Kostel sv. Václava, Mníšek Pod Brdy, pohled z jihu. Foto: Archiv autora.
5. Skalka u Mníšku pod Brdy, Kryštof Dientzenhofer, 1692–1693, pohled z jihu. Foto: Archiv autora.
6. Mníšek pod Brdy s lipovou alejí, pohled ze Skalky. Foto: Autor.
7. Výhled ze Skalky na Mníšek Pod Brdy s kostelem, zámekem a lipovou alejí. Foto: ŠŤASTNÝ Jan: Městečko pod Skalkou, Řevnice: náklad vlastní, 1948.
8. Kapličky křížové cesty s rekollečním domem a rybníčkem, Skalka, pohled z jihu. Foto: Archiv autora.
9. Kaple sv. Máří Magdalény na Skalce s kapličkami křížové cesty a rybníčkem, pohled ze severu. Foto: Archiv autora.
10. Kostel sv. Máří Magdalény na Skalce u Mníšku pod Brdy, rytina podle kresby františkána Prokopa Franze, první polovina 19. století. Foto: ČÁKA Jan: Podbrdskem od městečka k městu, druhé vydání, Praha, Litomyšl: Paseka, 2001.
11. Rekolleční dům, Skalka, Mníšek pod Brdy, Kryštof Dientzenhofer, 1692–1693, pohled z jihu. Foto: Autor.
12. Budova kláštera, Skalka, Mníšek pod Brdy, Kryštof Dientzenhofer, 1692–1693, pohled od kostela z jihovýchodu. Foto: Autor.
13. Bývalá klášterní stodůlka, později včelín, dnes po tomto objektu nejsou památky, stav v roce 1925. Foto: STOJDL Ladislav: Skalka u Mníšku. Její památky a dějiny, Praha 1924.
14. Poutní hostinec, tzv. Panská hospoda, později využívána jako myslivna, stav v polovině 20. století. Foto: ŠŤASTNÝ Jan: Městečko pod Skalkou, Řevnice: náklad vlastní, 1948.
15. a) Erb Serváce Ignáce Engela barona z Engelflussu, malovaný. Foto: ŠŤASTNÝ Jan: Městečko pod Skalkou, Řevnice: náklad vlastní, 1948.

- b) kamenné vyhotovení nad portálem kaple sv. Máří Magdalény na Skalce.
Foto: Autor.
16. Hraběnka Benedikta Čejková z Olbramovic v šesti letech, Karel Škréta, olej na plátně. Foto: STOJDL Ladislav: Skalka u Mníšku. Její památky a dějiny, Praha 1924.
17. Kapličky křížové cesty a rekolekční dům, pohled z jihu, zřejmě z věže kostela, Skalka, Mníšek pod Brdy. Foto: ŠŤASTNÝ Jan: Městečko pod Skalkou, Řevnice: náklad vlastní, 1948.
18. Kaple sv. Máří Magdalény na Skalce, hlavní průčelí, Kryštof Dientzenhofer, 1692–1693, pohled ze severu. Foto: Autor.
19. Skupina Piety ze Skalky, Ferdinand Maxmilián Brokof(?), 1. třetina 18. století, pískovec, menší životní měřítko, rekolekční dům, Skalka, Mníšek pod Brdy.
Foto: ŠŤASTNÝ Jan: Městečko pod Skalkou, Řevnice: náklad vlastní, 1948.
20. a) Bývalý východní vchod do kláštera s hrobečkem sv. Aleše a se sochami Moudrosti a Pokání. Foto: STOJDL Ladislav: Skalka u Mníšku. Její památky a dějiny, Praha 1924.
b) Sv. Alexius, pískovec, menší než lidské měřítko, polovina 18. století. Foto: Autor.
c) Pokání, pískovec, menší než lidské měřítko, polovina 18. století. Foto: Autor.
d) Moudrost, pískovec, menší než lidské měřítko, polovina 18. století. Foto: Autor.
21. Sv. Maří Magdalena v domě farizeově, nástropní malba, refektář kláštera na Skalce. Foto: STOJDL Ladislav: Skalka u Mníšku. Její památky a dějiny, Praha 1924.
22. a) Kající sv. Máří Magdaléna, Petr Brandl, kolem 1700, olejová malba na štukovém podkladu, strop kláštera na Skalce, Mníšek pod Brdy. Foto: STOJDL Ladislav: Skalka u Mníšku. Její památky a dějiny, Praha 1924.
b) detail Kající sv. Máří Magdalény, Petr Brandl, kolem 1700, olej na plátně. Foto: ŠŤASTNÝ Jan: Městečko pod Skalkou, Řevnice: náklad vlastní, 1948.
c) Fotodokumentace restaurátorského postupu při snímání Brandlova obrazu Kající sv. Máří Magdalény ze stropu kláštera na Skalce u Mníšku pod Brdy a jeho následné přenášení na plátno. Foto: DVOŘÁKOVÁ Vlasta/KRÁL J. A.: Záchrana Brandlova nástropního obrazu na Skalce u Mníšku, in: Zprávy památkové péče 1, roč. 15, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955.

23. Bůh Stvořitel, Petr Brandl – dílna (?), kolem roku 1700, nástropní malba v klášteře na Skalce u Mníšku v původním stavu. Dnes je přenesena na plátno a umístěna v kostele sv. Václava v Mníšku. Foto: STOJDL Ladislav: Skalka u Mníšku. Její památky a dějiny, Praha 1924.
24. a) Kající Máří Magdaléna, Petr Brandl, kolem roku 1700, olej na plátně, dnešní stav. Foto: Autor.
 b) nynější umístění obrazu Kající sv. Máří Magdalény v presbytáři kostela sv. Václava, Mníšek pod Brdy. Foto: DVOŘÁKOVÁ Vlasta/KRÁL J. A.: Záchrana Brandlova nástropního obrazu na Skalce u Mníšku, in: Zprávy památkové péče 1, roč. 15, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1955.
25. a) Bůh Stvořitel, Petr Brandl – dílna (?), kolem roku 1700, současný stav, kostel sv. Václava v Mníšku. Foto: Archiv autora.
 b) Detail, Bůh Stvořitel, Petr Brandl – dílna (?), kolem roku 1700, současný stav, kostel sv. Václava v Mníšku. Foto: Archiv autora.
26. a) Sv. Prokop, Sv. Ivan, Jan Jiří Bendl - dílna (?), lipové dřevo, konec 17. století. Foto: Autor.
 b) Sv. Pavel Thébický, Sv. Antonín Veliký, Jan Jiří Bendl - dílna (?), lipové dřevo, konec 17. století. Foto: Autor.
27. Skupina Zvěstování Panně Marii, Jan Jiří Bendl - dílna, lípa, konec 17. století. Foto: Autor.
28. Fotografie kaple sv. Máří Magdalény na Skalce u Mníšku zachycující průběh jejich oprav během zhruba třiceti let: a) Skalecký kostelík v roce 1968 krátce po stažení zdiva obručemi, aby se zdi dále nerozestupovaly, b) část západního průčelí kostela s věží v roce 1971, c) Stav hlavního severního průčelí kostela v roce 1975, d) pohled na stále zdevastované východní průčelí, 70. léta 20. století, e) kostelík je opravován, 1983, f) stav oprav kostela v roce 1989, g) finální úpravy fasády v roce 1993, h) podoba okénka na východní fasádě kostela v sedmdesátých letech 20. století a dnes, v roce 2007. Vše foto: Archiv autora.
29. Tzv. Panská myslivna, Skalka u Mníšku pod Brdy, současnost. Foto: Archiv autora.
30. Pokojík hraběnky Čejkové, klášter na Skalce u Mníšku pod Brdy. Foto: STOJDL Ladislav: Skalka u Mníšku. Její památky a dějiny, Praha 1924.
31. K. Liebscher, Kostelík na Skalce s původní cibulovitou šindelovou věžičkou. Foto: ŠŤASTNÝ Jan: Městečko pod Skalkou, Řevnice: náklad vlastní, 1948.

32. Ruiny kláštera na Skalce u Mníšku pod Brdy, sedmdesátá léta 20. století. Foto: VESELÝ Miloš: Dienzehoferova Skalka u Mníšku, in: Středočeský vlastivědný sborník. muzeum a současnost. řada společenskovední, sv. 19, Roztoky u Prahy: Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy, 2001, 127–132.
33. Mapa části oblasti Provence v Jižní Francii, modrými čtverečky jsou zvýrazněna města: Aix-en-Provence, Saint-Maximin-la-Sainte-Baume a Marseille. Foto: Archiv autora.
34. Hlavní oltář se sochou sv. Máří Magdalény, kaple sv. Máří Magdalény, Svatá Hora u Příbrami, 1665–1670. Foto: HOLAS František Xaver: Dějiny poutního místa mariánského Svaté hory u Příbramě, Příbram 1929.
35. Tympanon na hlavním průčelí kaple sv. Máří Magdalény, 1692–1693, Skalka, Mníšek pod Brdy. Foto: Autor.
36. Náhrobníky a) hraběnky Terezie z Unwertu (†1858), b) Ignáce hraběte z Unwertu (†1827), oba: klasicistní, západní průčelí kaple Sv. Máří Magdalény, Skalka. Obě foto: Autor.
37. Kaple sv. Máří Magdalény na Skalce, Mníšek pod Brdy, Kryštof Dientzenhofer, 1692–1693, pohled od vstupu. Foto: STOJDL Ladislav: Skalka u Mníšku. Její památky a dějiny, Praha 1924.
38. Kaple sv. Máří Magdalény na Skalce, Mníšek pod Brdy, Kryštof Dientzenhofer, 1692–1693, pohled na hlavní oltář s kazatelnou a mozaikovitě zdobenou podlahou. Foto: STOJDL Ladislav: Skalka u Mníšku. Její památky a dějiny, Praha 1924.
39. Kazatelna, 1769, kaple sv. Máří Magdalény na Skalce, Mníšek pod Brdy. Foto: ŠŤASTNÝ Jan: Městečko pod Skalkou, Řevnice: náklad vlastní, 1948.
40. Oltář sv. Františka z Assisi, 1765, kaple sv. Máří Magdalény na Skalce, Mníšek pod Brdy. Foto: STOJDL Ladislav: Skalka u Mníšku. Její památky a dějiny, Praha 1924.
41. Nika s hladkou omítkou, napodobující růžový mramor, kaple sv. Máří Magdalény na Skalce, Mníšek pod Brdy. Foto: Autor.
42. Severní vchod do kaple s pozůstatky kruchty, kaple sv. Máří Magdalény na Skalce, Mníšek pod Brdy. Foto: Autor.
43. Původní barokní dřevěné šnekové schodiště, severozápadní rondel kaple sv. Máří Magdalény na Skalce, Mníšek pod Brdy. Foto: Autor.

44. Současný stav oprav klenby kaple sv. Máří Magdalény na Skalce, Mníšek pod Brdy. Foto: Autor.
45. Kaple sv. Máří Magdalény na Skalce, Mníšek pod Brdy, Kryštof Dientzenhofer, 1692–1693, pohled na hlavní oltář, kazatelnu, oltář sv. Františka z Assisi a sochu sv. Antonína Velikého. Foto: STOJDL Ladislav: Skalka u Mníšku. Její památky a dějiny, Praha 1924.
46. Kající sv. Máří Magdaléna, Jan Jiří Bendl - dílna (?), 1690–1693, kostel sv. Václava v Mníšku pod Brdy (původně v kapli sv. Máří Magdalény na Skalce). Foto: Archiv autora.
47. Zvěstování Panně Marii, Jan Jiří Bendl - dílna (?), konec 17. století, kostel sv. Václava v Mníšku pod Brdy (původně v kapli sv. Máří Magdalény na Skalce). Foto: Archiv autora.
48. Zvěstování Panně Marii, Archanděl Gabriel, Jan Jiří Bendl - dílna (?), konec 17. století, kostel sv. Václava v Mníšku pod Brdy (původně v kapli sv. Máří Magdalény na Skalce). Foto: Archiv autora.
49. Zvěstování Panně Marii, Holubice Ducha Svatého, Jan Jiří Bendl - dílna (?), konec 17. století, kostel sv. Václava v Mníšku pod Brdy (původně v kapli sv. Máří Magdalény na Skalce). Foto: Archiv autora.
50. Sv. Antonín Veliký a sv. Pavel Thébický, Jan Jiří Bendl - dílna (?), konec 17. století, kostel sv. Václava v Mníšku pod Brdy (původně v kapli sv. Máří Magdalény na Skalce). Foto: Autor.
51. Sv. Ivan a sv. Prokop, Jan Jiří Bendl - dílna (?), konec 17. století, kostel sv. Václava v Mníšku pod Brdy (původně v kapli sv. Máří Magdalény na Skalce). Foto: Autor.